

4.400

І. САПІГА

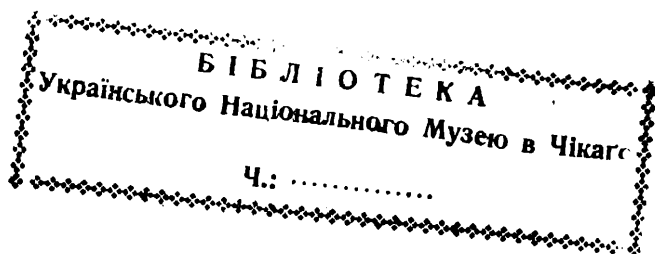
ПЕРЕМОГА ДУХА

Європейське видання

diasporiana.org.ua 1 9 5 1

І. САПІГА

ПЕРЕМОГА ДУХА

Европейське видання

1 9 5 1

Живемо в часах великого непорядкування основних засад співжиття людей. Щодня читаємо про ті чи інші несподіванки в стосунках між людьми і державами. Зтрачується в загальній аморальності давніша етика. Забуваються закони Божі, а з ними і християнська мораль. Раз-у-раз чуємо про духове заламання не тільки одиниць, але цілих громад, навіть цілих комплексів державних. Чим можна пояснити співпрацю християнських держав з державою, що не визнає жодної релігії, що, навпаки, стримить до того, щоб своїх вождів дорівняти Богові? Чим пояснити, що в часі миру в таким сильнім темпі провадиться зброєння держав, збільшується контингенти військ? Зрадники власної держави здобули право явності і недоторканності, — як інакше можна назвати легалізацію цілим світом комуністичної партії, яка від самого початку свого постановня призначена служити чужим інтересам? До останнього часу не вільно було нічого злого говорити про советизм чи большевизм. Нам, утікачам, заборонялося це під карою примусового повороту на „родину”.

Перемога большевизму сильно вплинула на світогляди і на вселюдську етику. Вона захитала підвалини християнства, а головню східної його відноги — Православія. Ми бачимо, як без більшого спротиву стає до послуг світового комунізму цілий ряд автокефальних чи автономних Православних Церков. Першою стала до послуг комунізму Московська Православна Церква, яка під християнським убранням поширює тепер у світі комунізм. Недовго пручалася і ново-зорганізована Православна Церква митрополита Василя Липківського. Заслуга останньої лежить лише в тому, що вона спричинилася почасти до появи українського „тітоїзму” і, хоч умерла разом з ним, але так, як належить умерти доброму патріотові-воякові — з честю. Натомість інші православні церкви, як то румунська, мадярська і болгарська, без боротьби станули до послуг комунізму, виконуючи, як наймити, функції советського НКВД в відношенні до таких самих, як і вони, християн, лише іншого, неприйнятного для большевиків, західного обряду. З ними разом виступають в обороні сталінівського миру і, здавалося б, незалежні від Москви православні східні патріархи.

Приходиться з сумом ствердити, що ці православні і частково зреформовані церкви не мають усталеного погляду на комунізм і тому дуже часто вони сповняють — треба думати, несвідомо — обов'язки пропагандистів комунізму і советської влади.

н
Слідом за Москвою, світ щоразу глибше приймає твердження Маркса, що свідомість і мислення є нічим іншим, як тільки продуктом матерії. Свідомість людини не є вищою, твердять матеріялісти, від свідомости тварини, бо перша і друга пов'язані з матерією. Ідеологічний світогляд, в якому людину відрізняється від тварини, в якому дух рівнож відіграє роль в людській істоті, в якому вважається релігію найвищим досягненням людства взагалі, проголошується послідовниками матеріялістичних доктрин вимислом експлуататорських клас, призначеним передусім для насадження воєн і для визиску та поневолення вільних народів. Матеріялістичний світогляд — це, мовляв, оновлення суспільства, піднесення правдивого знання, це звільнення людини від забобонів, запроваджуваних кліром, зокрема Ватиканом. Так пишуть советські філософи, впроваджуючи дальший розклад в ряди і без того вже дезорієнтованої людности землі. Матеріялістичний світогляд поділив людство на два ворожі один одному табори, збільшив жорстокість, впровадив забріханість, нещирість, нетерпимість, викликав ненависть до інакше думаючих. „Підмінивши світ Правди Христа темним ученням комунізму, московські владарі розум вільних скували кайданами лихої ночі”. Тому дехто з тих, що перебули советизм, або з тих, що і нині ще захоплюються доктриною матеріялізму, вважають, що світським людям не вільно порушувати релігійних питань — так само, як в Советському Союзі не вільно сумніватися в раціональності комунізму. Релігію можна не шанувати, можна не вірити навіть в Бога, але говорити чи писати про незгоди між ієрархами того або іншого віровизнання, про єдиний духовий антибольшевицький фронт — не вільно, бо це справа лише покликаних. Духовним же особам вільно на власне бажання зміняти канони і догми. Найбільше сильно переслідується виступати з новими думками щодо поєднання Церков і, крім того, проти новотворів релігійних. Коли це нічим не узасаднене „табу” якимсь сміливцем порушується, то він підлягає відразу і без роздуму гострому засудові, погрожують йому анатемою, а його видання кажуть своїм вірним нищити і палити. Часто на виправдання такого поступування кажеться, що проблеми релігійні можна буде порушувати тільки тоді, коли повернемо до себе на

Батьківщину. Вважається також дуже добрим тоном брати під охорону всі новотвори релігійні, виступати в їх обороні і громити кожного, хто б посмів не визнати цих новотворів. З людей, що недалеко ще відійшли від матеріалістичного світогляду або не забули ще лекцій політграмоти, ми не дивуємося. Дивує нас, коли високий церковний достойник, уже старший віком, відхиляє епітимію, наложену на священника другим церковним достойником того самого православного віровизнання, або, ще гірше, коли цей другий церковний достойник не знаходить слів гудження певних нехай і українських навіть організацій, що підтримують відщепенців церковних і разом з тим претендують на провід у державі, кажучи: „що від них можна вимагати, коли вони марксистки”. Мало того, цей же високий церковний достойник ще дає позику цій політичній групі і тим самим окреслює свою церкву як члена певної політичної організації. Дивна, як на духовну особу, толеранція і шкідливе для церкви православної поступування. Наша православна релігія, кажуть, є дуже толеранційна, і в тому вбачають її силу, але нам здається, що вона скорше індіферентна і в тому її слабкість. Можна бути толеранційним до інакочерковного, але не можна мати толеранцію до всіх тих, що вносять розлад і розклад в саму релігію. Не треба духовним зокрема забувати, що Царство Боже силою береться й дужі досягають Його. Тому не вільно нам, християнам, бути лояльними до активних безбожників, бо це означало б, що ми погоджуємося з найбільшим світовим злом — комунізмом. Не вільно нам бути індіферентними до тих, що підтримують розклад в релігії, що вічно творять різні ерзаци релігійні, що нацьковують віруючих однієї релігії проти віруючих другої, що протидіють не тільки поєднанню, але навіть і міжрелігійному зближенню. Кожного, хто відважиться виступити за поєднанням релігійним, обов'язково засудять як запродавця або зроблять з нього агента якоїсь видуманої церковної потуги. Це все мимоволі нагадує Сталіна, який, довідавшись, що Андре Жід відійшов від своїх прокомуністичних симпатій, назвав його запродавцем капіталістів.

Є ще одна категорія наших емігрантів, яка страшить усіх тим, що, мовляв, як там, на Батьківщині довідаються, що хочемо наблизити православ'є до Риму, то всі (?) виступлять проти нас, і нам не бачити свого краю, як власних вух. Ця категорія є найбільша серед нашої еміграції. Вона, дійсно, сама вірить у те, що каже, бо для неї „сильнее кошки (Сталіна) зверя нет”. Як виходити з того заложення, що нам

тут, на еміграції, не вільно писати про поєднання церков, а зокрема не вільно згадувати про наближення до Риму, то чому не бути логічним та послідовним і взагалі старатися не ображати комсомол, комуністів, НКВД чи теперішнє МВД і зрештою самого Сталіна, бож вони там усі розгніваються на нас і не впустять до себе, а, головне, так ворожо наставлять проти нас українську людність, що вона, ця людність українська, з власної до нас, зрадників московського православ'я, ненависти проголосить війну західнім-потугам лише за уділення нам азилю. Чи це не смішне? Також дивним видається нам твердження, що справі поєднання треба дати час дозріти самій. Це вже звичайнісінький викрут. Ті, що так кажуть, добре здають собі справу, що як нічого тепер тут, на еміграції, не робити, то й там на Батьківщині нічого не буде зроблено, а все це разом дасть можливість і далі танцювати в нашій українській калюжі.

Проблема поєднання церков аж в ніякий спосіб сама нездоріє, якщо люди віруючі не будуть самі тим цікавитися. Теперішня українська советська влада все вже робить до того, щоб і в майбутньому ніхто не насмільювався думати про поєднання церков.

Ми тут уважаємо себе не тільки за послів свого народу; маємо навіть таких, що намагаються репрезентувати цілу Україну і виробляють статuti для майбутньої, вільної від окупанта України. Розробляють проекти реформ аграрних, соціальних, господарчих, військових. Лише одна ділянка життя — релігія, в інтересах безбожництва, хоч і неактивного, підлягає „табу” — забороні її доторкатися. Проблеми релігійні мають рішатися на Батьківщині. Ми, послідовники ідеалістичного світогляду, не буди заражені релятивізмом, не можемо зрозуміти, як можна будувати хату без фундаменту. Річ для нас ясна: там, на Батьківщині, все зроблено вже, щоби всяка релігія була зненавидженою, щоб люди вірили лише в Сталіна, бо релігія уважається там зайвою річчю, а іраціональні почування, в які саме відмовляється вірити, знаходять для себе вихід у творенні комуністичних фетишів. Отже, відкладати релігійні проблеми до часу повороту на Батьківщину — значить занехати боротьбу з комунізмом на ідеологічному відтинку. З людьми, що позбавлені основної моралі — моралі християнської, буде трудно створити іншу, крім комуністичної, державу. Тому питання релігійне ми вважаємо основним при відбудові Української Держави. Хочемо на українському Дикому Полі, багатому і широкому, але хаотичному, найти те спільне, що пов'яже

українців з їхнім історичним минулим, з'єднає і зв'яже їх в одну могутню цілість для здійснення справжніх великих ідей, бо хаос в духовному житті паралізує всі галузі політичного і економічного життя. Ми хочемо, щоб нові умови співжиття людей на Україні відповідали засадам християнства, і тому б'ємо на сполох і кажемо, хоч би що про нас твердили писаки, виховані на „колгоспному лузі”, що ми не перестанемо про поєднання писати і говорити. Ми не хочемо, щоб на Україну, як давніше в Африку чи Азію, посилалося місіонерів, які на різні лади наvertsали б безбожну людність і водночас сварилися між собою, тим самим ще більш насаджуючи і без того вже міцне там безбожництво. Нам ідеться головню про єдиний фронт проти страшного ворога людства, ім'я якому „комунізм”, а цей фронт лише тоді постане, коли всі християнські церкви канонічно пов'яжуться, коли всі християни зрозуміють, що вони, як члени Єдиного Містичного Тіла Христового, не можуть не бажати єднання, бо хто того єднання не хоче, йому противиться, той чинить у Церкві заколот і розколи, той є ворог Церкви і недруг Христа (Мат. 12, 30). Від добросовісної та відповідальної перед Батьківщиною розв'язки релігійних питань залежить ціла наша будучність.

Людство жило, живе і буде жити лише вірою. Позбавити людину віри — значить позбавити її життя. Людина для свого власного добра і добра своїх поколінь мусить вірити. Твердження безбожників, що віра — це забобон, потрібний капіталістам для експлуатації народу, що віра стримує поступ, є злосливим нападництвом. Позбавляючи людину віри, створюється їй пекло на землі і штовхається її в обійми безнадії та озвіріння. Не зважаючи, одначе, на всю писанину безбожників і їх щоденну пропаганду, люди не перестають вірити, і та підсвідома віра заохочує людину до життя. Назовні ж навіть підсоветські люди і навіть самі комуністи вірять у збірний розум комуністичної партії, намагаючись обоготворювати маси людські. Відоме нам також обоготворення нації, як цілі існування одиниці. Одначе Велика Таємниця Всесвітньої Містерії, що вічно триває, схиляє людину до віри у Всемогучого Бога. З невитримання православ'єм іспиту в часі революції не впливає висновок, що віри людство не потребує і що православ'є не може відновитися.

Правда, про спеціально російське православ'є Бердяєв писав, що воно розвинулося в своєрідну „метафізичну гістерію”, що має нахил до одержимости і причинности. Це стало тому, що в надрах Православної Церкви йшла боротьба між візантійщиною і хлистовщиною. Ця недуга, трохи

в зміненому вигляді, перейшла і на наше православ'є. Тому воно не стримить до поєднання з іншими християнськими церквами. Позицію небажання зробити навіть крок до розмов про поєднання намагаються виправдувати тим, що ми на чужині і що треба займати золоту середину — тобто залишити все так, як воно було. Маяковський сказав колись про прихильників непорушності і закам'янілості цілком добре: „провалились усі середини, немає більше середин”.

Є певні категорії понять, певні явища, яких, на жаль, ніяк не можуть зрозуміти люди, заражені „колгоспно-луговою” ідеологією. Для них перекручування фактів, обертання kota хвостом є річ цілком нормальна і для їх існування навіть konieczна. Приміром, насильство в понятті росіянина є явище природне, як природньою є в Росії словна образа. Однак деякі з нас ставили і ставлять Советську Росію взірцем для себе. На превеликий жаль, цей понурий край з понурими людьми, як бачимо, впливає й досі на декого з нас. І якщо ми тепер не в силі чинити насильства, то приготовляємо своєю писаниною ґрунт до насильств, що мають відбутися там, на батьківщині. Це останнє власне лежить в інтересі нашого ворога.

Вертати додому релігійно роз'єднаними — значить акцептувати там безбожництво і безбожницьку комуністичну мораль, побудовану на брехні, значить сприяти там анархії, людоненависництву і вічним заколотам. Чи хто з оборонців непорушності церковних проблем уявляє собі, які труднощі спіткають майбутній український некомуністичний уряд на батьківщині, коли роз'єднані церкви не прийдуть йому з поміччю, а, протилежно, будуть провадити боротьбу між собою за душеньки? Не забуваймо, що нарід наш в умовах царської Росії і Советського Союзу звик до одної, злої чи доброї, думки, до одної провідної лінії поступування. Невідомо ще, які примхи розіграються в народі, випущеному на волю після зникнення урядового примусу. Чи зможе майбутній уряд вільної України порадити лише з тою масою доносів, що посипляться від людей, призвичаєних до того і не маючих морального стриму? Чи буде той майбутній некомуністичний уряд, що не захоче послуговуватися бувшими енкаведистами, — чи буде в стані цей уряд розібратися лише в тій масі доносів — і коли до тих доносів прийде що ненависть, що її там і тут ідеологи „колгоспних лугів” спеціально насаджують своїм писанням і промовами? Без помочі об'єданого християнства годі говорити про будь-яку зміну відносин на навіть звільненій, але затроєній матеріалізмом, нашій землі. Без поєднання християнських духов-

них прийдеться проголосити свіжого Сталіна і йому воздавати божеські почесті. Це останнє може видаватися дивним, але воно, на жаль, є фактом. Большевизм під багатьма поглядами зробив наш нарід ще більш примітивним і ще більш жорстоким, як він був, і тому большевизм дає для нього фетишів у постатях своїх провідників. Аджеж коли одного Сталіна заступити маємо другим, то ліпше вже не рушати старого. До того, мабуть, і ведуть своєю писаниною і виступами приклонники „колгоспних лугів” — щоб ніхто не пробував Сталіна валити. Коли це роблять агенти Сталіна, то ми розуміємо: заплачено людині, вона й робить і всюди всіх провокує. Але коли це роблять люди, що називають себе не тільки українцями, а й демократами, то приходить дивуватися з їх розуміння демократизму і з їх ненависти, що залишилася у них ще з часів, коли навчалося їх, що все, що на Заході, то „врагі народа” і підлягає винищенню. Уміння цих людей заяложувати основні ідеї доводить, що „колгоспно-лугове” виховання залишило в їх душах незастерту пляму. Не хочеться припускати, що їх вороже наставлення до всього, що йде з Заходу, має ще в своїй основі острах утрати одурманених своїх прихильників, а з ними разом — утрати більших позик їх організаціям або пожертв їхнім церковним парафіям. Недарма В. Липинський в своєму листі з 12. 12. 1925 р. писав: „Коли почати грати на почуттях, на емоціях, на національній вірі, то на Україні переможе завжди „Союз Русского Народа”; а на еміграції, як досі, перемогає демагогія „колгоспно-лугових” взірців.

Ми свідомі того, що бувають люди, які не відають, що творять; але, коли вони це творять безконечно, то постає думка (коли б навіть не хотів так думати), що людям цим дуже залежить на сіянні незгоди і розбрату серед українців, а головне залежить на тому, щоб припішити досягання матеріялістичні ідеології, і, хоч іншим шляхом, але запровадити в світі соціалізм, як продукт матеріялізму. Ясно для всіх: якщо християни всіх віровизнань не зуміють знайти підстави загального порозуміння і не об’єднуються, тоді комунізм буде святкувати перемогу. Інша річ, чи довго народи, навіть стоплені в загальному комуністичному казані, потраплять жити без завтрашнього дня в умовах змеханізованого отарного життя, навіть — як до цього часу — при обниженій в Совегах людській культурі. Відродження Духа мусить в консеквенції прогресу людства наступити. І знову люди повернуться до Бога, але до того часу червоний диявол буде відтанцьовувати свій марш перемоги. Тому розбиття українців на табір чесного, партіотичного

і творчого активу і на табір спекулятивного, хоробливо-амбітного, хиткого, самозакоханого українського самсобіпанства ще більш погіршує наше положення.

II

Згори застерігаємося, що ми далекі від бажання чим-будь образити православне віровизнання або його духовенство. Серед православних духовних ми бачимо людей, заслужених перед вірою і українською наукою, великих патріотів. Але ці люди, прибиті загальним самохвальством і горланством, сидять тихо, не забираючи голосу навіть у церковних справах. Тому в публічних дискусіях над релігійними питаннями недомагає не тільки історична перспектива, але відчувається і відсутність історично-національного самозбереження.

Зрештою ми — православні і хочемо говорити про Православну Церкву.

Почнемо з українсько-канадійської греко-православної церкви. Відомим було нам ще зі шкільної лавки, що Православна Церква — Церква Вселенська, яка, крім своїх єпископів, визнає також патріарха царгородського і інших православних патріархів (в тому числі, звичайно, мусить визнавати і Московського патріарха). Що ж ми читаємо в „Віснику” цієї церкви? А читаємо таке: „Коли б він (єпископ) був робив це явно, коли б сказав: я зв’язався з патріархом, а ви шукайте собі іншого єпископа”. Виходить, що за контакт з патріархом адміністратор цієї церкви усунув з церкви єпископа (мова йде про єпископа Мстислава). Трудно таку церкву назвати православною, радше належало б її назвати церквою **самоуправною**. Ця назва більше б відповідала правді і не впроваджувала б у заблуд людей. Має ця церква і сестру — рівнож греко-православну українсько-американську, що знаходиться в США. Її очолює митрополит, який в 1947 р. в книжці „Благодатність єрархії У. А. П. Ц.” доводив, що ніякої хіротонії не треба, щоб бути єпископом. Вистачить, коли кілька вірних возложать руки на обираного — і він уже стає єпископом. Хочемо бути точними і тому наводимо його власні слова з згаданої книжки. „Сукцесія, преємство, — пише цей митрополит, — що певним членам єрархії — єпископам — повсякчасно належить сила свячення, яку вони через покладання рук „передоручають”, така **доктрина** (по-модному вже) **неправославна і погибельна**, бо вона виключає Бога-єдиного освятителя” (ст. 28).

Дальше цей митрополит посилається на те, що, як твердить латинська церква, (коли треба своє самозванство боро-

нити, то й латинська церква добра) звичай висвячування єпископів вірними був практикований в Александрійській церкві. А процеси, якими в житті церкви вводився її єпископат, взагалі характерні і були **необхідні** в віддаленій від нас добі первісного християнства. Люди тоді ще не дійшли були до **звершених форм колективного керування** (ст. 72). Показується, що все залежить у церкві від **звершених форм колективного керування**. Пощо було тому митрополитові аж з України, де „звершені форми колективного керування” все існують, їхати до Америки? Хіба щоб запровадити і в цій країні „звершені форми” і навчити скапіталізованих та відсталих американців, як треба послуговуватися цими формами. Ми одначе радили б тому митрополитові вернути назад на „родину”, бо там тепер іде переорганізація „звершених форм колективного керування” і є чого нового навчитися. Але мусимо попередити, що наш простий нарід, що зветься там селянами, страшенно ненавидить ті „звершені форми колективного керування”.

Мабуть ці „звершені форми” наказали членові тієї церкви, Гундякові, вітати советського міністра Вишинського (див. „Слово Істини”), а іншим членам тієї ж церкви — брати участь разом з приятелями Советського Союзу у складанні доносів на українців, як на німецьких співробітників. Це все робилося якраз тоді, коли західні потуги ще не знали на цих „звершених формах”, вірили їх представникам і видавали всіх тих, на яких указували прихильники цих форм, в руки органів советської влади. Не одна тисяча наших бідних людей поїхала на „родину”, щоб там гинути в „звершених формах колективного керування”. Цікаво, що тоді ані церква греко-православна в Канаді, ані церква греко-православна в США не поспішили, як це зробив „хитрий” папа, з поміччю дійсно нещасним своїм братам — жертвам останньої війни; ми тут не кажемо про поміч матеріяльну, лише про моральну. Щождо помічі матеріяльної, то нам відомо, що до кінця 1949 р. не було цими церквами ані цента внесено до Союзу Церков на фонд спровадження до США утікачів-українців. Коли б ми помилялися, були б ми дуже раді.

Не зважаючи одначе на свою блискучу дисертацію про „Благодатність єрархії У. А. П. Ц.”, цей митрополит прийняв нову хіротонію з рук тих єпископів, за якими він не признавав права на висвячення нових єпископів. Ця нова для цього митрополита і непотрібна, згідно з його наукою, хіротонія відбулася 26-27 серпня 1949 р.

Ми хилимо голови перед пам'яттю мученика за україн-

ське православ'є — митрополита Василя Липківського, лише не можемо зрозуміти, чому тепер, коли маємо своїх українських єпископів, що дістали правдиву хіротонію, чому акурат тепер проповідуються декотрими єпископами поворот до соборноправної церкви, яка була запроваджена в Києві на вимогу большевиків, щоби приподобатися „владі імушим” москалям-комуністам? Яку ціль мають ці єпископи, що вносять недовір'я до правдивих українських православних єпископів? Може, щоб сіяти зневіру між православними і тим остаточно зліквідувати релігію. Мусимо ствердити, що втікання сьогодні до київського радоправія (соборноправія) можемо пояснити лише ненавистю до українського законного єпископату, і робиться це, мабуть, для остаточного розкладу православного і взагалі українського середовища. В свій час митрополит Микола Борецький сказав: „Ви погляньте, до чого зводиться право радоправія (соборноправія), коли в обранні парафіяльного священника чи округового єпископа керуються не християнськими принципами, шукають і обирають собі не пастиря доброго, що душу свою покладає за овець своїх, а людину виключно від світу цього, — бравого і горластого, щоб далеко було видко, було чути.” А мало було хіба таких на Україні випадків, коли під час богослужби в вівтарі з'являвся представник соборноправія, клав на св. престол пістолю і жадав від священника, що відправляв богослужбу, негайної передачі йому облачення, бо він буде даліше провадити богослужбу і залишиться на парафії священником. Мабуть, цей принцип свавільства і розбещенности духа перенесено і на наш ґрунт. Ми далекі від думки закидати цим людям приналежність до яких-небудь агентур. Але ми не можемо обійти мовчанкою того, що в нашій Українській Православній Церкві стало засадою.

Щоб не бути голословними в справах недуг Української Православної Церкви, дозволяємо собі приточити кілька повідомлень з часопису, що його видає відомий науковець Високопреосвященніший Митрополит д-р Іларіон.

„Слово Істини”, лютий 1951 р.:

„Сумна картина. — На протязі 8 місяців я приглядався в Нью-Йорку до наших Церков і студіював їх життя. І прийшов до сумного висновку: Церков багато, а нема де помолитися... Усякого неоднодумця, чи того, хто відважується зробити які церковні завваження, що це не по-православному, чи не по-канонічному, то зараз з такого роблять комуніста, москаля и т. ін. Протоєрей. —

Благання. — О, як би я бажав, щоб Господь сподобив мене бачити навернення нашого народу, — особливо нашого єпископату, — на правдивий шлях Христових заповітів, щоб наш нарід тут на еміграції вернувся до чистоти та святости церковної, оновив своє життя і оновленим вернувся до вільного рідного краю. Протоєрей М.

— Доброму священнику одна дорога — на фізичну працю. — Давно я вже не служу перед Божим Престолом, бо те, що діється по Американських Церквах, не можу перенести. Працюю я по ночах, — замітаю й мию склепи, і заробляю стільки, що насилу животиємо з родиною. Але на ламання Православ'я не піду. Митрофорний протоєрей.

— В Америці кілька священників побунтувалися, викинули свого єпископа, розвалили Митрополію Іларіона і „обрали” собі митрополитом Іоана, що поєднався для цього з А. Мстиславом. Повторюється все те, що творено було на Волині та в Східній Україні в роках 1942—1944. Хаос до Православної Церкви вніс сам митрополит Полікарп з своїми ставлениками, яких він висвячував без жодного розбору. Пригадаймо „єпископа” його свячення Фотія Винницького, який, як виявилось, був з НКВД, і німці розстріляли його. Пригадаймо єпископа Володимир-Волинського Мануїла Тарнавського, якого розстріляли українські повстанці. Дуже зле свідчать про попередню працю Арх. Григорія, якого навіть сам Полікарп позбавив сану... Так само зле свідчать про минуле о. Губаржевського, висвяченого Полікарпом... Хто висвятив волинського „бебека” Степана Скрипника?

— **У сліпому куті.** Лист бувшого Архієпископа Греко-Православної Церкви в Канаді, Високопреосвященнішого Мстислава: Після теперішнього статуту не мав форуму, ані жодної інстанції, щоб могла стримати оте безглуздя. Такий отець С. дійшов до того, що навіть у вівтарі почав верховодити. Моя резигнація ще раз переконала, якими засобами потраплять оперувати отець С. і суцї з ним. Щоправда, найбільше болота в самому Вінніпегу, але власне з нього і попередньо просувалось воно по всій Канаді. Одначе не вся Канада така. Навпаки, люди на низах, парафіях — це прекрасний людський елемент, який для Церкви годен дати дуже багато серця і матеріальних засобів. Треба лише бути для них чесними пастирями. Вони не винні, що не знають, хто дійсно рядив і тепер рядить в їхній консисторії. Вони хочуть вірити горі, вони добрі християни. Не їхня вина, що вони не мають змоги знати про життя і про працю центру. Їх збирають лише що п'ять років для того,

щоб з парадом оббрехати. Гора консисторська дала їм навіть „народоправний статут” — після якого вони можуть колинебудь викинути священника, з чого, до речі, люди рідко коли користають, бо вони добрі і чесні. Але „народоправний статут” був потрібний кільком особам нагорі, щоб прикрити свою дикатуру на протязі 5 років, від собору до собору. І так понад 25 років. Коли я рішився дати Церкві духовний провід, то тільки з уваги на отих малих, які вірять, що їхня Церква є Церквою, а не звичайною сектою, ідеологію якої довільно змінюють такі православні, як отець С. і отець К., що редагує „Вісник”. Канадійська Церква не має сили позбутися отців С. і К., хоч переживали через них тяжкі хвили і через це позбулася вже двох єпископів. Я третій, що відійду . . .

А тепер про останній виступ владики Івана (Іоана) Теодоровича . . . Отож, його виступ і розсилка всім і вся листа від 27 жовтня були для багатьох великою несподіванкою, бо владику Івана мав я змогу пізнати до щенту. Вже під час серпня б. р. і „канонізації” були такі моменти, які показали, що владиці Іванові залежить лише на тому, щоб бути „війтом”. Ціла його душа просякнута уже тим американізмом, який у всьому бачить лише особистий інтерес. Пересвятилось було йому потрібно лише для того, щоб мати під собою всіх в Америці.”

„Слово Істини”, березень 1951 р.: Високопреосвященніший Митрополит Д-р Іларіон в статті „Бережімо свою Церкву” пише (подаємо лише уривки):

— На наших очах священники, тяжко провинившись перед своїми єпископами, вільно і легко переходять до іншого єпископа, який приймає їх з розпростертими раменами. І священники мандрують від єпископа до єпископа, як то в давнину робили в нас анархічні бояри зо своїми князями перед упадком України. Ця легковажна мандрівка священників і тепер не віщує нашій Церкві нічого доброго.

Але в **Українській Церкві** нема кому накласти кару на єпископа, бо ми всі автокефальні. І єпископи вільно ламають навіть найважливіші вселенські канони, цебто ламають свою публічну присягу Господу Богу. То само вільно роблять і священники. Дійшло до нечуваного в світі: священники, ламачі священних канонів, захопили церковну владу в свої руки, оперлися на світських діячах, що ще недавно ніякої Церкви не визнавали, і стали жорстокими церковними диктаторами. Вони просто захопили в полон своїх єпископів і водять їх на налігачі, диктують їм свої

канони... А коли єпископи протиставляться цьому — виганяють їх... І дійшло аж до того, що пастирського листа, позбавленого сану єпископа, один церковний православний орган містить на першій сторінці, послання свого митрополита — на четвертій...

Ось у другому місці побунтовані й заборонені в священнослуженні священники, покинули свого єпископа, скликають собор і навіть надають сан митрополита своєму новообраному...

Ось „архієпископ”, що 25 літ підписувався архієпископом, святив священників, святив Божі Храми, а тут раптом заявив, що він ще не свячений, і пішов на нову хіротонію... Ось один митрополит забороняє свого священника в священнослуженні й віддає його під суд, а другий публічно приймає його до себе зо всією його паствою...

Чи при такому відношенні до канонів може бути порядок в нашій Церкві? Чи може бути яка єдність? Біля Церкви опинилося тепер багато світських невіруючих осіб, яким ідеться не про Віру, але тільки про місце для своєї партійної пропаганди, (Приміром, Канадійський Союз Українців Самостійників.)

Так звану соборноправність партійні світські люди на наших очах обернули в радоправство, що в сбойі істоті є захопленням Церкви купкою демагогів. Кожна українська партія має тепер у своїх руках якусь церкву, якій суворо диктує свої канони. Створилася груба запосілість світських, в більшості розкладових політиканів, що обернули Українську Церкву в знаряддя своєї партійної програми. Церква валиться на дрібні куски. Через усе це в нашій Українській Церкві створилася тяжка задуха не до витримання. Такого розкладу Українська Церква не знала ще від свого початку і в найгірші часи — в часи Татарщини та в часи Московщини... Побожні люди залякані. Оце причина хаосу в Українській Церкві. Оце причина роз'єднання. Оце причина занепаду її булої слави... Настала дванадцята година в нашій Церкві, пора всім схаменутися, пора поглянути на сучасний наш хаотичний церковний стан відкритими, видючими очима.” Цими словами зачинає Високопреосвященніший Владика Іларіон кінцеву частину своєї щироправдивої і пророчої статті.

Маємо багато заслужених і перед Церквою і перед наукою ієрархів, але годі думати, щоб без зовнішнього впливу

чи Москви чи Польщі хтось з достойних наших ієрархів був вибраний Патріархом всієї України. А якщо оберуть, то зараз же противна партія обере собі іншого Патріярха, і знову буде церковна анархія, про яку з таким глибоким сумом пише Митрополит Іларіон. Подібний стан буде тривати так довго, як довго наша Церква не відновить канонічного зв'язку з Первосвященником Римським.

Щоби мати повну картину стану Православної Церкви, ми змушені пригадати про останнє непорозуміння між патріярхом Царгородським Атанагорасом і патріярхом Московським Алексеем з причини підпорядкування більшості православних церков патріярхові Московському, а також тому, що митрополит Православної Церкви і голова Церкви в Лівані Іван Гандур приступив до Католицької Церкви, подаючи, як причину свого кроку, що православна церква існує для політичних цілей і ширення марксизму.

Чи можна і далі такий стан в Церкві залишити і чи не має слушності той, хто хоче його направили і тим самим піднести Церкву і звеличити її? Українське Православ'я завжди мало і буде мати особливе поклонання. Знаходячись на рубежі двох світів — Сходу і Заходу, воно мусить знайти синтезу між ними. „Від дня наших народин, — каже В. Липинський, — йде на землі нашій перехреснування впливів Сходу і Заходу: двох відмінних культур, світоглядів, понять і цивілізацій. З взаємним себе поборюванням цих впливів під гаслами повного винищення одного або другого — зв'язані всі періоди нашої руїни, занепад нашого існування як окремої, посідаючої власну індивідуальність, нації. Оцим історичним, реальним і дотикальним досвідом Бог вказує нашій свідомості духовий шлях наш, якого не можна розумово в параграфах зформулювати, але який інстинктивно кожний з нас може відчувати, в нього вірити і по ньому зо всею твердістю віри йти.”

Церква наша ніколи не мала свого патріярха, і це має своїм наслідком те, що вона донині не в стані відновитися. Патріярх у Києві мусить бути, і це лежить в інтересах не тільки України, але того цілого Сходу, що хоче позбутися насильства, доносництва, дикунства, нетерпимости, самозакохасті, жорстокости, що прагне приєднатися до свободних і вільних людей і разом з ними творити на заповідях Ісуса Христа майбутній однозгідний світ Землі. Церква наша була Церквою Вселенською і такою вона мусить залишитися, зберігаючи, натурально, свою автокефалію. Якщо хочемо залишитися державним народом, не маємо права дозволяти у себе релігійних перверсій.

III

Від самого початку постанови Християнської Церкви вона була наражена або на переслідування, або на втрату свого пріоритету. Владарі тодішні — базилевси і пізніше князі германські, бачали в церкві велику силу, завжди хотіли підпорядкувати її собі. З хвилиною, коли імператори римські перенесли свою столицю до Царгороду, тут осів заступник Архирея Вселенського — Патріярх Вселенський, а сам Вселенський Архирей залишився даліше там, де фактично створився центр Християнської Церкви і де першим Вселенським Архиреем був св. Петро, — тобто в Римі.

Архирей Римський весь час щасливо боронив пріоритет Церкви, тоді як на сході, в Візантії Церква Вселенська швидко стала залежною від базилевса-імператора. На самому початку залежність ця проявлялася лише в місійній співдії між поганами. Пізніш однак Східня Церква втратила рівноуправнення з базилевсем і стала в усьому залежна від держави. Римська думка про імператора як верховного первосвященника яскраво була виражена імператором Львом Ісавром, в слові до його еклоги, де він назвав себе наступником апостола Петра, що має пасти стадо віруючих. Всі пізніші спротиви папству вирости з цієї римської думки.

Дуже тяжке становище східньої церкви було, коли вона опинилася під владою турецьких султанів. З послабленням Туреччини роллю опікуна царгородського патріярха перейняли російські царі.

Візантія недобрим оком дивилася на ріст під її боком Української (Руської) Держави. Змови Візантії з хозарами і половцями не змогли однак послабити України, і українські князі не переставали робити напади на Візантію. Щоб цій біді зарадити, було пущено в рух місійну візантійську машину. І дійсно, швидко за св. Ольгою її внук Володимир був не тільки охрищений, але сам візантійський імператор свою сестру Анну, вже заручену з цісарем німецьким Оттоном III, віддає за Володимира. Це все було зроблене, щоби приборкати українського князя і зробити його послухним слугою Візантії. Володимир Великий не добачав близького зв'язку між східньою церквою і візантійським цезаризмом. Починаючи від IV стор., всі східні народи найбільше звертали свою увагу на Візантію, яка в тих часах була найсильнішою мілітарною потугою. Імператори візантійські були для цих народів втіленням могутности, блиску і культури, вони були просто взірцем для кожного східнього чи західнього владаря. На Заході тоді якраз росла спартанська держава германів, і тому Володимир Великий, захоплений

пишнотою східної церкви, змусив цілий Київ охреститися в грецькому обряді католицької (вселенської) віри, залежної цілковито від базилевса-імператора. Підтвердження цього зв'язку між візантійським імператором і грецькою церквою ми бачимо кілька століть пізніше з листа грецького патріярха Антонія з 1393 р. до великого князя московського Василя: „Святий імператор займає високе становище, — пише патріярх Антоній, — не добре чиниш, кажучи: маємо церкву, але не імператора. Християни ніяк не можуть мати церкву без імператора, бо імператор і церква творять одно ціле і так тісно зв'язані між собою, що їх неможливо роз'єднати.” Патріярх Антоній писав правду, бо коли загинув російський цар, що перейняв по Візантії обов'язки візантійських імператорів, то згинула і велич православної церкви, і то не лише в Росії, але в цілому світі. Церква, призвичаена до опікунів і виплекана на жорстокості, утративши головного опікуна-царя російського, не змогла сама дати собі ради, і від того часу, починається занепад православ'я в усьому світі. Московська православна церква стає складовою частиною советського уряду.

Українські князі, коли вони зрозуміли залежність церкви від Візантії, намагалися кілька разів визволитися з-під грецької опіки, але все було надаремно. Візантія міцно тримала в руках церкви слов'янські. Так, поки Болгарія була незалежною і великою державою, поти мала і свою автокефалію і навіть свого патріярха. Як тільки Болгарія підлягла Візантії, відразу ж утратила її церква свою автокефалію і свого патріярха. За номоканонам східної церкви митрополитами в чужих країнах, навіть незалежних від Візантії, мусили бути виключно греки, настановлені грецьким же патріярхом. Якщо місцева церква чинила дії, які йшли в розріз з інтересами грецької церкви, то вони не визнавалися законними. Наприкінці XI сторіччя святкувалося в Києві перенесення мощей св. Миколая Мирлікійського з Миру до Барі разом з західною церквою, і свято було записано до святців православних і католицьких. Візантійська церква в Царгороді свята цього не визнала. Грецькі ієрархи в Києві докладали всіх зусиль, щоби знеславити в українських очах римську церкву. Для нашої православної церкви був також нещасливим зв'язок з Афоно-грецькою республікою ченців. Найстарший наш монастир Печерський був залежний від самого свого заснування лише від Афону. З Афону прибув на Україну і відомий в часі унії поборювач її — монах Вищенський, який своїми блискучими, але разом

з тим демагогічними промовами і листами допровадив до того, що вище духовенство України і українська провідна верства були зненавиджені українським постіпльством. Яка разюча подібність до 1917—1920 років, коли українських селянських синів, що боронили Україну від Москви, називано паничами, а російських поміщиків і бувших жандармських царських генералів титуловано товарищами! Перших виловлювано і нищено, а других боготворено і виконувано безапеляційно їхні накази. В цьому винищувані в часі революції української провідної верстви головну роль відіграли наші люди, що були виховані під впливом московського православ'я.

Вишенський своїми підбурюючими виступами спричинився до розбиття українців на два ворожі один одному табори, Вишенського можна сміло назвати першим деморалізатором Української Православної Церкви, бо він підбурював низи церковні і вірних не слухатися своїх єпископів.

Намагання наших князів внести поправу в церковні стосунки спотикалося з великим спротивом з боку грецьких духовних або наших монахів, вихованців Афону. Синтеза грецької церковної мудрости — „Джерела пізнання” Івана Дамаскина були на Україні всіма студійовані. Ми тут застерігаємося від твердження, що дух цілої візантійської Церкви був деструктивним, дисидентним та анархічним. Противно, сама культура Візантії заперечувала б таке припущення. Отже, закиди анархізму та деструктивности радше треба звертати проти певних племінних нахилів нашого громадянства.

Хоч боротьба за унезалежнення української церкви в напрямі виокремлення її послаництва між Сходом і Заходом не припинялися, однак перемогла грецька церква, яка стало нав'язувала від віків зв'язки з переможцями України і з ними разом панувала на Україні. За часів татарської навали на Україну грецька церква співдіяла з татарами. Так, псковські міщани дали у себе притулок князеві, якого переслідували татари. За це грецький митрополит відлучив псковських міщан від церкви. Які були взаємовідносини православних ієрархів тих часів з татарами, бачимо з того, що хан Узбек в виданому ним ярлику з 1313 р. зазначив, що православне духовенство й церква знаходяться під його особистою охороною. Характерно, що і тепер православна церква, навіть перебуваючи в демократичних країнах, виконує — почасти, може, несвідомо — завдання ворожих українству сил.

В 1415 р. з дозволу русько-литовського князя Вітольда

українські і білоруські єпископи обрали киевським митрополитом Григора-Волгарина. Патріарх Царгородський не признав ці вибори важними і прислав на митрополита грека Фотія, а Григора виклав. Розпочате Візантією „мракобісся” ще й сьогодні дає себе знати в рядах православних церков. Виникає враження, що грецькі патріярхи просто знущалися тоді над Києвом, весь час тримаючи руку Москви.

Після таких, неопертих на жадних канонах вчинків грецького патріярха, митрополит Григор разом з трьомастами православних священників виїхав на Констанцький собор і там просив папу очолити православну церкву. Папа, не бажаючи ускладнювати своїх стосунків з царгородським патріярхом, не прийняв чолобитної українського православного духовенства. Лише на Фльорентійському соборі, де були і представники царгородського патріярха, пощастило добитися поєднання східньої церкви з західньою. Була підписана в 1439 р. згода двох рівноуправнених церков, не зважаючи на заперечення представників московського великого князя. Митрополит Київський і Московський Ісидор на цьому соборі рішуче виступав по стороні згоди. В 1453 р. Царгород впав у руки османів, а цим позбувся впливів і царгородський патріярх. Тодішній Туреччині, як і Росії, аж ніяк не імпонувала згода між православними церквами і папою, бо разом з цією згодою приходила і західня культура, і західня мораль, і, головне, впливи західніх держав. Тому під їх тиском царгородський патріярх в 1472 р. знову пірвав канонічний зв'язок з папою. Чи можемо ми, українці, вважати ці акти патріярха царгородського і князя московського важними і обов'язуючими для українського православ'я?

Однак бажання відшукати синтезу двох віровизнань не занепадало. Русько-літовський князь Вітольд бачив, що лише згоди на церковному полі допоможе йому вдержатися між Москвою і Польщею, і тому власне він вирядив посланців від східньої церкви на Констанцький собор, як також пізніш самі українські єпископи робили все залежне від них, щоби зв'язок з Римом не поривався. Митрополит Йосиф провадив в 1501 р. листування з папою Олександром VI. Провокація зі сторони тодішніх представників польської церкви перешкоджала весь час тим зв'язкам розвиватися нормально. Все було зроблено, щоб не допустити українське православне духовенство до безпосереднього зв'язку з папою. Королі польські уділяли західньому польському духовенству різні привілеї і давали їм можливість надуживати свої права. Так, польському духовенству вільно було при-

значати генеральних вікаріїв для православного духовенства, яке не тільки не користало з привілеїв, але взагалі не мало ніяких прав. Отже не дивно, що православні стали більше звертати увагу на Москву, в якій бачили будь-що-будь опікунку східної православної церкви. Як ми знаємо, Візантія відродилася в Москві, а шовіністична Польща перейняла на себе представництво Риму. Дві протилежності зустрілися на українських землях і, замість знайти синтезу співжиття, розпочали війну за посередництвом української людности, і ця війна триває по сьогоднішній день. Польща абсолютно не розуміла своїх завдань, як західної держави, висунутої на Схід; вона розпочала безоглядно боронити неправдоподібно здобутих привілеїв латинської церкви і старалася ще більше поширити права цієї церкви і просунути її вплив далі на схід. Польща аж ніяк не бажала знайти який-небудь місток порозуміння між Заходом і Сходом. Боротьба Польщі з православ'ям була водночас боротьбою національною. Польща абсолютно не здавала собі справи з ваги поєднання церков.

Москва в силу притаманного їй варварства не бачила нічого поза візантійським православ'ям, яке набрало тут особливих рис старообрядської нетерпимости. Не хочемо бути голословними і тому наведемо слова росіянина Євреїнова про його співотчинників: „Варварство, духове отупіння і стан морального занепаду російського народу можна пояснити лише тим, що цей народ сторіччями був триманий на повіді, і тому дикість і духове отупіння стали для росіянина другою натурою. Кара хлости у нас, росіян, — каже Євреїнов, — перейшла в розкіш тортуровання.” Звідси стає зрозумілим, чому в російському православ'ї так багато було різних старообрядських сект типу хлестів і до них подібних, які самотортуровання ставили догмою своєї віри. Ті дві протилежності, Москва і Польща, не знайшли модусу сталого порозуміння, і, як результат розриву межи Сходом і Заходом, мусів постати большевизм. Таким способом Візантія, що представляла собою доктрину матеріалізму, перемогла на Сході Рим. Большевизм, як далі побачимо, стосує ті самі методи в боротьбі з Заходом, що стосувала Візантія, а пізніше царська Росія. Виняток з Олександром I, що сам став католиком, як і декілька родин з його ближчого оточення, не робить погоди в загальній генеральній лінії ненависти росіян до Заходу. В шестидесятих роках XIX століття була створена в Росії так звана „ложновелічаваа школа”, завданням якої було хвалити все, що російське,

і доводити, що немає потреби росіянам оглядатися на гнилий Захід і їздити туди вчитися. Були обмежені виїзди за кордон, розпаношилися доноси, а головне, вироблялося між громадянами Росії почуття, що більш могутньої і більш культурної країни, як Росія, немає в світі. Тепер ми то саме бачимо у большевиків і їхніх вихованців, які рахуються тільки з власним поглядом, а інших поглядів не толерують.

Найбільший вплив на православні церкви всіх національностей мали афонські монахи, виховані грецькими ченцями. Таким чи навіть рівновартним впливом не може похвалитися західня церква разом з орденом єзуїтів.

Афонська монаша республіка спромоглася так виховувати чужих їй національно ченців, що вони були і душею і тілом віддані грецькій ієрархії. Нам відомо, яку роль на Україні в часі берестейської унії відіграв монах афонський Іван Вишенський, діючи за вказівками Афону і Москви.

Не зважаючи на впливи серед українців Москви і Царгороду і на дратування православних латинською церквою, тяжіння до поєднання з Римом або принаймні до нав'язання дружнього з ним контакту було на Україні ввесь час дуже міцним. Особи, подібні до Вишенського, впливали сильно на чернь, але вони не могли вплинути на людей національно і культурно свідомих. Ці останні продовжували мріяти про єдність церков. „Само життя, — пише історик Т. Коструба, — виховало українців у дусі Вселенської Церкви, не в якимсь партикуляризмі чи заскоружлості, похожій радше на сектанство.” Один з найбільших діячів православної церкви — київський митрополит Петро Могила називав українську православну церкву „католицькою східною церквою”, а в методі богословського навчання йшов за західніми зразками. Він впровадив до викладів клясикив християнської філософії і богослов'я західньої латинської церкви. Власне тоді Тома Аквінський і латинська новосхоластика вперше зустрінулися з грецькою філософією. Тома Аквінський з Києва дійшов аж до Москви, де ще в XIX стор. відігравав значну роль. Так Римові вдалося через Київ дійти до огреченої Москви.

Кирило-Методіївське братство, хоч і було за об'єднанням слов'ян, як і російське слов'янофільство Кіреєвського, одначе не ставило воно за основу православну церкву, як це робив Кіреєвський. Четверта точка статуту братства говорить: „Порядок і право об'єднання всіх слов'ян обов'язково ґрунтується на святій Христовій вірі.” Це останнє наближало до згоди з Римом, і тому цар Микола розв'язав братство і виарештував братчиків, — тоді як російське слов'яно-

фільство Кіреєвського знаходило в царському домі опору. Памфил Юркевич, професор філософії в Москві, українець, ціле своє життя намагався пов'язати Захід зі Сходом через поєднання з Римом. Зазнав він багато за це прикрощів, і лише після його смерті філософ Володимир Солов'йов, по матері українець, став його оборонцем і в своїй софійській філософії продовжував лінію Сковороди і Юркевича. Спільно з єпископом з Хорватії боровся він за унію західної і східної церкви і в своїй візії бачив величаве з'єднання папи Петра з євангельським богословом Павлом.

В кінцевому результаті Візантія здобула перемогу на території східних слов'ян, — головню, коштом української території і українського народу. Цій перемозі Візантії, як це не дивно, допомогли польські єзуїти. Своїм ставленням до православних українців і своїм намаганням змусити православних українців перейти на латинський обряд — вони виробили абсолютно неузасаднену ненависть до Риму і до всього того, що з Римом зв'язане. Польські єзуїти думали, що унія — це лише перший крок до латинства і польськості. Не раз папи звертали увагу польських єзуїтів, щоб вони не шкодили українцям і їх вірі. Одначе єзуїти робили далі свою лиху роботу і не зважали на звернення пап. Король польський в 1624 р. відверто висловив нунцієві Лянгельотті своє невдоволення з того приводу, що папа заборонив переходити з унії та латинство.

Унія мала своїх щирих прихильників між українцями. Навіть такий завзятий оборонець грецького обряду, яким був митрополит Мелетій Смотрицький, по замордуванні черню мученика Йосафата Кунцевича перейшов на унію. Не міг стримати від цього Смотрицького і афонський монах Вишенський, що проповідував, кажучи: „Мені здається: краще ані аза не знати, аби тільки Христа дотиснутися.” Грушевський пише, що Вишенський закликав людей до повороту до старої школи, щоб замість діалектики вчили часословця, замість риторики псалтири, замість філософії октоїха. Це було, пише далі Грушевський, самовбивством для нації, а в обставинах тодішнього українського життя і поготів. Це розуміли люди, ближчі життя і живих людей, ніж афонський аскет Вишенський греко-московського виховання.”

Діячі українські хотіли відродження національного поступу і життя, а не тільки самих успіхів церкви. Князь Василь Константин Острозький сам писав до папи листи, в яких заявляв про своє гаряче бажання прислужитися ділу унії. Не ліпшу роллю від аскета Вишенського відіграли в українському церковному житті грецькі патріярхи Йоаким

і Єремія, які в проїзді по жебранину до Москви, надали нашим церковним братствам право усувати та призначати собі єпископів — акурат так, як це зараз робить греко-православна канадійсько-українська церква. Ось як пише при цих патріархів Грушевський: „Вони вміщувались в місцеві українські справи релігії не дуже тактовно й щасливо. Всі вони трактували нашу ієрархію дуже зневажливо і різко.” За ними вслід на Україні зародилося від різних інших грецьких ієрархів з грамотами від патріархів і, звичайно, з жаданням грошей. Позбутися самоволі патріярха можна було лише переходячи під зверхність папи. З наказу патріярха Теофона київські братчики звертаються в 1625 р. по допомогу вже безпосередньо до Москви. Це все створювало жахливі умовини життя уніятів в тому часі, і треба було мати багато віри в правоту своїх дій і свого поступування, багато беззастережної віри папі, щоб мужньо зносити знущення і переслідування зі сторони поляків і зі сторони своїх братів, що, під'юджувані росіянами і грецькими попами-волоцюгами, робили насильство над уніятами. Так, хольмський уніятський єпископ Суша каже в 1680 році: „Скільки уніяти витерпіли в обороні святої унії, цього зараз ще неможна обрахувати. Москалі з козаками не помилювали ні одної єпархії, ні одної церкви, ні одного монастиря. Попалені церкви, єпископства. Вірні або забиті, або невідомо куди загнані. Скарби пограбовані, багато священників, монахів, навіть світських людей поранено, пограбовано й забито. Близько ста священників і сорока монахів померло за святу віру по страшних муках, а латиняни-поляки сміялися з лихоліття уніятської церкви, раділи з нашої загибелі і казали, що в уніятах сидить такий сам дідько, що й в схизматиках. Наша твердість завдає сорому і латинянам, і нашим іншим ворогам.” Єпископ Суша і єпископ Шумлянський були великими українськими патріотами. Були вони православними і пізніше перейшли на унію.

Пройшли сторіччя, а ми й далі йдемо спільно з теперішніми москалями проти своїх же братів католиків. Нам і нині ближчим видається москаль, аніж свій брат-західник. Нашею ідеєю ідей було і є намагання заялозити все так, щоб ніхто не довідався правди, що ми і далі хочемо хаос в релігійному житті толерувати.

Треба нам раз назавжди признати, що Україні спір між Візантією і Римом чи то між Римом і Московією був чужим. У всіх тих спорах Україна була лише предметом спору і ніколи не була вона підметом. Правду каже Кир Іван Бучко, що Візантія чи Москва тільки хитро накинули Україні

свої традиційні амбіції і прийняли Україну до свого воза, але в дійсності Україна не мала й не повинна мати зацікавлення, щоб зі спору вийшла переможна Візантія чи Москва. Аргументи проти об'єднання Української Церкви з Римом в XVI віці, як виразно бачимо, були видумані Московою, для якої цей акт об'єднання був би перешкодою зробити справу України внутрішньою справою Москви і Польщі. Аджеж кожному ясно, що католицька Україна не буде служити Москві — спадкоємниці Візантії чи так званому третьому Римові. Москва, боячись, що через акт об'єднання Україна стане в центрі міжнародного зацікавлення і що тому саме посідання України для неї буде непевне, доклала всіх сил до ліквідації цього акту об'єднання.

Ми, православні, виховані в ненависті до всього, що йде з Заходу, переносимо цю нашу ненависть на наших братів-католиків. Ми Голову їхньої Церкви зневажливо називаємо не папою, а папезем і хочемо в самих себе вмовити, що папа — це Польща, ну і... для декого з нас він — бандерівці. Ми навіть не цікавимося, що бандеризм і Польща — два несумісні поняття. Правда нас не цікавить. Ми бажаємо понизити папу і змішати з болотом мільйони наших братів, українців-католиків, які в час великого нашого ісходу в 1943—44 рр. так сердечно зустрічали нас в Галичині і давали всім нам пристановища. Годували нас. Виявляли щодо нас всі ознаки християнської любови. А ті зненавиджені нами бандерівці вмирали і вмирають у боротьбі за велику, соборну Україну і відкидають навіть думку про виборення самостійності тільки для Західньої України. Всі ми знаємо, що вже сьогодні без особливих труднощів Західня Україна була б великими державами визнана. Невже лише тому, що більшість бандерівців рекрутується з українських католиків, ми маємо ненавидіти папу і унію?

Твердження навіть декого з наших православних науковців, що папи змагають до того, щоб усіх златинізувати і всім обов'язково накинати латинський обряд, є просто неповажною і злосливою пропагандою проти папства, не опертою на жодних фактах. Українські католики в боротьбі з польськими єзуїтами змушені були перебрати деякі латинські звичаї, але робили це без жодного натиску зі сторони папства. Ми ладні багато, що в українських католиків уважати за латинські звичаї, а властиво ці звичаї (правда, не всі) є наші українські, староправославні. Приміром: молитва до серця Ісуса, різблені постаті Ісуса Христа, Божої Мати, святих. Целебат (безженність духовенства) і православна Церква знає, бо православний священник, який був висвя-

чений нежонатим, на все життя залишається целібсом (без-
женним). Але целібат також не був українським католикам
накинений папою. Потребу запровадження целібату визнали
деякі українські єпископи самі. Правдою є, що українське
католицьке безженне духовенство виявляло і виявляє гли-
боку і щирю любов до України і в кожній хвилині воно
готове віддати своє життя за Україну і весь український
народ.

За виявлену до нас українськими католиками братську
любов, ми їм платимо ненавистю, яку в нас вмовили вороги
українства, і тому дивно чути з уст деяких православних
владик, що, мовляв, галичанин — греко-католик, а раз греко-
католик, то він не українець. Виходить, що всі москалі є
українці, бо вони православні.

Не маємо жалю до канадійських православних українців,
що ніколи на Україну не прийдуть і для яких Україна і
далше залишається якимось примітивом, що без них, кана-
дійських українців, ніколи не постане і жити не буде. Кана-
дійським і американським українцям вільно бавитися в різні
православні секти і вправляти нетерпимість і ненависть до
інакодумаючих. Їм рівнож не можемо заборонити робити
своїм ідеалом „довгий доляр”, але всім тим, для яких
Україна на є джерелом прибутку, в тому числі і церковного,
радимо однак застановитися і подумати, чому якраз і росія-
ни всіх кольорів, і большевики з такою силою ненависти
ліквідують український католицизм. Тому видається більш,
ніж дивним. твердження, що „негайна актуалізація справи
воз’єднання церков віддалила б час реалізації ідеалу воз’єд-
нання та могла б бути використана найбільшим ворогом
людства, як атут підняти дезорієнтовані українські під-
советські православні маси (?) уже не на вітчизняну, а в
обороні православія на **священну**, релігійну війну і набути
в очах православних українців фальшиву авреолу гороя
релігійного, борця за православіє”. Показується, що на
Україні Сталін тримає маси православних і що там на
Україні тепер стільки фанатиків православних, що готові
проголосити священну війну католицькому Заходові. Кінь
би навіть з цього усміхнувся. Значно ліпше було б, коли б
автор такого твердження просто сказав: ніякого „воз’єднан-
ня”, допоки світ світом, а Сталін Сталіном, не може бути.

Православіє завжди було радше індіферентним, ніж
толерантним. Палення живцем старовірів непозначає хіба
толерантності? Одначе у цього, назовні індіферентного
православія, виявляється до українського католицизму ве-
лика ненависть — і, мабуть, тому, що українська католиць-

ка Церква виплекала велику любов до Батьківщини і вірність їй. А та друга наша Церква, якій народ наш залишився вірний, кров за неї проливав — силу крови, — та наша Церква завела нарід до масового обмосковлення.

Ми частенько любимо говорити про Берестейську унію як про акт зради, що мала привести наш народ до денаціоналізації. Але цього не сталося, а тепер бачимо, як легко Совети на Придніпрянській Україні провадять політику амальгації в новий советський народ, і їм в цій справі, мусимо признати, найбільш перешкоджають українці-католики. При тій нагоді хотіли б ми вияснити, що всі віровизнання, які входять в Орбіс Католикус, мають право називатися католицькими (вселенськими), але це не означає, що дане віровизнання прийняло латинський обряд. Тому говорення, що Преосвященніший Кир Іван Бучко впроваджує латинізацію в греко-католицизм, називаючи греко-католиків католиками, рівнож є лише злосливою протипапською пропагандою.

Унія для Москви завжди була страхіттям, бо унія відсепарувала б український нарід від московського народу і, без сумніву, причинилась би до постання української держави. Можуть це наше твердження вважати невідповідним поглядом, але через це значення унії для нашої державної справи аж ніяк не дається зменшити чи затушувати.

Унія не виправдала надій, покладених на неї поляками. Поляки думали, що унія — лише місток до польського католицизму, а з ним і до польщення. Думка, що унія спричинилась до української недолі, рівнож є необоснованою. Ми, православні, мусимо в ім'я правди цю думку категорично заперечити. Галичани, завдяки унії, заховали більше староукраїнських звичаїв, ніж ми, що вже пройшли і амальгацію в советський народ. Крім того, ми знаємо факти, коли власне православна церква в Польщі польщила після першої вже війни православних українців, білорусів і росіян, а православні галичани, як нам відомо, всі були москалофілами. Ясно, що коли б ціла Україна прийняла тоді унію, польські єзуїти не мали б, що там робити, а українські люди не підпадали б під російські впливи і не виступали б проти своїх же братів разом з росіянами. Тоді б напевне гетьман Іван Мазепа виграв бій проти Петра, бо не було б одурманеного православ'єм українського народу, що в бою під Полтавою став по боці православного царя, проти своєї Батьківщини. Подібних прикладів можна було б навести тисячі. На жаль, це роздвоєння нашого народу, викликане православ'єм, тягнеться і по цей день, і ми несвідомо про-

довжуємо бути в заблуді і не прикладаємо сил до визволення.

На нашу думку, унія причинилась до того, що українці західні земель не спольщилися, — бо були весь час під особистою охороною пап. Може, українці-католики ближче стоять до Заходу, ніж ми, але лише позірно. Всі українці стоять ближче до Заходу і швидше піддаються впливам його, ніж росіяни. Сам митрополит Петро Могила, на якого ми, православні, часто покликуємося, не був від цих західних впливів вільний. „Доба Могили, — пише проф. Олександр Оглоблин, — була доба великих плянів і великих досягнень. Градіозний проєкт утворення українського патріархату, поєднаний з ідеєю Вселенської Християнської Церкви під зверхністю Папи, хай нездійснений, свідчить про те, що українські церковні кола тогочасні мислили світовими масштабами не лише простору, але й часу.”

Це тяжіння до згоди і до створення Єдиної Вселенської Церкви помітне у нас на протязі цілої нашої історії. Запроваджуючи синод з оберпрокурором, Петро I тим самим запровадив візантійське церковне самодержавіє і викреслив православну церкву з Церкви Вселенської. Це останнє підтверджує російський письменник Д. Мережковський, коли каже: „Безгранична покірність усім владам земним, відмова від свободної громадськості — така історична дійсність православ'я. Ідея всесвітнього духовного єднання людства в Христі існувала, хоч з невдалим спробами реалізації її, лише в західній половині християнства, у католиків, тоді як у православних ця велика ідея і не бренькала.” Не можемо з Мережковським цілковито погодитися, бо ми знаємо, що ідея єднання з вселенською Церквою не „бренькала” у росіян, але у нас, українців, ця ідея завжди займала чільне місце.

Велику силу має тисячолітня традиція, але бувають хвилини в житті, коли до тих традицій треба підійти з критикою. Це не означає, як хтонебудь подумає, пониження нашої Святої Православної Церкви. Ні, зовсім ні. Шляхом критики тут, на еміграції, мусимо виказати слабі організаційні сторони нашої церкви і навіть звернути увагу на певні браки, може, і канонічного значення. Не можна ж допустити, щоб на священника висвячували столяра або людину малограмотну. Не можна було допускати, щоби всі православні єпископи опустили Європу. Не вільно з Церкв робити політичну партію. Конечною потребою є піднесення авторитету православних ієрархів. Треба вже тепер приготувати кадри освічених священників, які б в умовах післясовєтського

безладу потрапили викресати з себе найбільший вогонь проповіді Божої і понесли б в наш змучений народ слово віри, потіхи, і братерської згоди, а не конфесійні сварки і самооскарження. Розуміємо, що наша православна церква знайшлася в найгіршому становищі, і тому власне, хочучи остерегти на майбутнє, піднялися ми цього прикрого обов'язку. Ми далекі також від того, щоб уважати церкву за політичний орудник для досягнення поєднання з Римом. В 1942 р. св. пам. митрополит Андрій Шептицький звернувся до православної віруючої інтелігенції з листом в справі міжцерковного порозуміння, і на свій дуже чемний і в християнських тонах написаний лист дістав просто арогантську відповідь з нападами на папу й унію. Митрополит виходив з тих самих засад, про які в свій час писав Фрідріх фон Шлегель: „Обидві католицькі (вселенські) церкви мають однакове хрищення і спільного триєдиного Бога. Мають спільну предківську віру і спільну спадщину старої традиції. Спільний вівтар, і спільну святую жертву, і спільну таємницю вівтаря. Однакове священство і один дух святкування й християнського освячення в сімох католицьких (вселенських) таїнствах. Чому їм не належати також до одного живого осередку, з якого вони, мов ті члени людського тіла від серця, одержували б живчик руху і утримуючий життєвий закон упорядкованого круговороту? Бо цей розрив шкідливо й смертельно впливає на відокремлені члени.” Коли до цього додати, що вірні цих двох церков говорять одною і тою самою мовою і належать до одного і того самого народу, то видається прямо незрозумілим ненавистю перепоеєне ставлення української православної інтелігенції до звернення митрополита Андрея Шептицького. Нижче друкуємо відповідь української православної інтелігенції на це звернення і відповідь та вияснення митрополита Андрея Шептицького. Можемо додати, що лист митрополита був наскрізь просякнутий християнським світоглядом, а відповідь інтелігенції, протилежно, напоєна матеріялістичним світоглядом і небажанням признати речі такими, якими вони в дійсності є. Правда, це все діялося в часі німецької окупації. А всі знають, що німці взагалі недобрим оком дивилися на поєднання церков, а зокрема православної з греко-католицькою. Отже, треба думати, що певною мірою відповідь української православної інтелігенції за тодішніх обставин була узалежнена від німців. Здавалося, що ні для кого не підлягає ніякому сумніву патріотизм св.пам. митрополита Андрія Шептицького, однак знаходяться, на жаль, серед українського православного духовенства особи, які шляхом шеп-

таної пропаганди розповсюджують несотворенні речі про покійного митрополита і навіть відмовляють йому приналежності до української нації. Приходиться запитати цих панів, в інтересі яких хлібодавців цю свою погану роботу вони роблять?

IV.

Ми, православні, з молоком матері всмоктали ненависть до унії і до папи. Для нас усе, що йде з Заходу, є не до прийняття, бо воно чуже, а до того ж ще й ідеалістичного світогляду; а у нас, хоч і невеликі, а все ж симпатії до матеріалізму залишилися. На прапорах своїх пишемо Бог, а в „Позиціях, перспективах і завданнях” ставимо його на останньому місці з тим, що не вільно того Бога з визначених Йому, Богові, в тих „Позиціях” місця рушати.

Втомлені еміграцією, може навіть розчавлені обставинами життя, ми шукаємо винних всюди, а передусім, як нас там, за залізною завісою, на протязі двадцяти років вчили, ненавидимо все, що йде з Заходу. І знаходимо винних у нашій нещасті там, де їх ніколи не було. Призвичаєні до культу „малої людини”, не можемо піднятися і визнати той авторитет, який в дійсності є, був і буде. Ми звикли до „пересічності”, яку будемо раз визнавати своїм провідником, а три рази будемо опльовувати. Такий уже ми маємо характер, що в умовинах царського православ'я і советської дійсності набрав рис жорстокості і рабської нетерпимості. Наша рабська перфідія наказує нам горлати про те, що змагаємо до єдності, і разом з тим робити все, щоб тої єдності не було. З нас виробилися більші єзуїти, ніж були колись польські. Ми своєю, а властиво отриманою від комуністів, діалектикою перегнали афонських монахів.

Все ж мусимо зупинитись і запитати себе, чому таку велику ненависть до папи мають духовні православні і безбожники-комуністи?

„Безбожник” з 3 квітня 1923 р. писав: „Против католицького кліру провадиться жорстокіша боротьба, ніж проти російської церкви, тому, що католицька організація міцніша, ніж православна, і тому, що католицька ідеологія більш пристосована до загальних умовин життя... Не дивно, що Пій XI так твердо боронить Тихона (патріярха російського).”

В відношенні до католицизму большевики провадили політику не лише переслідування, а і повного знищення. Католиків, що проявили вірність папі, большевики катували. На початку 1930 р. на вулиці в Таганрозі дрючком був забитий останній католицький патер Бенедикт Гербредер, до костелу

якого ходило молитися багато православних українців. Ліквідація католицтва в основному була закінчена в Сове­тах на протязі перших трьох літ, одначе пропаганда проти Ватікану ніколи не переривалася. В Советському Союзі було ви­дано і зараз видається тисячі різних брошур, книжок і листівок, в яких болотом обкидається Ватікан. Большевики держать при собі Московського патріярха і підтримують всюди всіх православних духовних лише для боротьби з Ватіканом. Буде знищений Ватікан — буде знищене християнство в цілому світі. До цього останнього і пруть безбожники, а наші не­свідомо їм у тому допомагають.

Кампанія проти папства сильно зросла після того, як папа Пій XI оголосив свій лист до кардинала Помпілі з 2 лютого 1930 р., в якому він засуджував переслідування православних та католиків і протестував проти насадження атеїзму силою. В цьому листі папа скаржився на безсердечність і недалекозорість сильних світу цього, які, в погоні за матеріяльними вигодами, на безправ'я, що діється в Сове­тах, все відповідають мовчанкою. В боротьбі з світовим злом одинокий пап став від самого початку на властивий ґрунт. Большевики зі свого боку робили все, щоби зменшити авторитет пап у світі, а рівнож у себе в краю, між советським народом, Тому, мабуть, автори „Позицій, перспектив і завдань Гетьманського руху” і написали про „священну війну” в обороні сталінського православія. Тому, мабуть, автори цих „Позицій” і ставлять ставку на „масу”, — коли кажуть, що воз'єднання в результаті зговорення самих ієрархів, поза участю народу та ще без його волевиявлення, не було б правдивим воз'єднанням. Виходить, релігійні справи зараз стоять на сірому кінці і розв'язання їх треба відложити ад календас грекас.

Повернемось одначе до советської практики в релігійних справах. Щоби знеславити папу, журнал „Безбожник” видав альбом карикатур під заголовком: „Наша відповідь папі римському”. У вступі до альбому Шайман висловлює переконання цілого советського союзу безбожників, що папа є головним ворогом атеїзму.

По останній війні Москва розпочала нову акцію проти католицтва. Стали часто появлятися, як в Советському Со­юзі, так і в сателітних країнах статті і карикатури, справлені проти папи. Так в журналі „Крокоділ” з березня 1951 р. вміщено карикатуру проти Пія XII під назвою „Напугал”. Журнал Московської Патріярхії не залишається позаду в нападах на Ватікан, друкуючи богословські дисертації проти зверхности папи римського. На Україні, в Угорщині,

Польщі, в Румунії, Литві і Чехословачії католицтво винищується. Большевики гостро ненавидять унію, бо бояться, що унія може поєднати православ'я з Римом. Тому вони безжалісно винищують греко-католицьких духовних і впертих вірних. Ярославський ще в 1929 р. писав: „Нашим завданням є перешкодити поєднанню церков, ми мусимо розколоти, роз'єднати організації церковні”; а ми тут йому вторуємо, доводячи, що українство до об'єднання церков ще не підготовлене і в першу чергу на перешкоді тому стоїть наша відірваність від віруючого(?) українського народу, що на рідній християнській землі терпить від большевиків і який за наше бажання наблизитися до Риму може проголосити нам „священну війну”. Бачте, араби-мусулмани не можуть проголосити священної війни Ізраїлеві, а наші люди тепер так Сталіном виховані, що проголосять нам „священну війну” за одне бажання дискусії на релігійні теми.

Советська влада всіх католицьких священників, що відмовилися пірвати з Римом і не захотіли перейти на православ'я, замучила або заслала на Сибір. Наслідуючи сталінське православ'я, католицькі монахині в Румунії були переселені в православні жіночі монастирі для перевиховання. А румунський православний патріарх вимагав від уже заарештованих католицьких духовних переходу на православ'я. В журналі „Православна Русь” з 18 грудня 1948 р. написано: „Комуністична фракція чехословацького національного фронту видала такі директиви щодо боротьби з католицькою церквою: перше — Ватікан. Всіма силами боротися за те, щоби послабити довір'я і пошану до Ватікану шляхом компромітуючих статей в газетах, тощо. Друге — єдність кліру. Намагатися відділити вищий клір від нижчого, вбити клин між єпископами і священниками, між кліром і вірними... П'яте — тісна співпраця з чехословацькою церквою, яка в свій час була заснована в протиставленні до Риму. Притягати до святкування державних свят єпископів чехословацької церкви і їх участь оточувати гонорами. І, нарешті, в програмі повинна стояти співпраця з російською православною церквою. Піднести положення православної Праги до митрополії.” Угорську православну церкву большевики також підтримують. Ця церква, між іншим, весь час була русофільська.

Советська влада робить старання всюди в світі взяти під свою опіку всі православні церкви. Знаємо, що в Єрусалимі відпоручник московського патріарха вже перебрав православні церкви і церковні маєтки. У Франції советська влада розточила свою опіку над православними церквами. Всюди

большевики роблять те саме, аби тільки послабити вплив папи. Кожне безбожництво формулює своє вороже ставлення до християнства передусім нападами на Рим. Рівнож і Гітлер вважав, що для добра нації треба знищити папство. Кожна церква, залежна від керівників держави, дуже легко стає трампліном до повного атеїзму. Це ми бачимо в царській Росії, де православна церква була державно-російською, і тому, як пише православний архимандрит ІОАНН в книзі „Толстой і Церква”, Берлін 1930 р., православна церква не тільки не перешкодила большевизмові, а, навпаки, підготувала ґрунт для приходу комунізму. Тому стає зрозумілим, чому ціла сила ненависти большевицької скеровується на Ватикан і папство, що єдині стоять в обороні засад християнської моралі.

Найсильніше агітують тепер большевики проти Папи Пія XII. Всі слова Папи Пія XII переінакшуються, щоб очернити Його. Православна Церква, на жаль, майже завжди підтверджує большевицькі неправдиві інформації про Папу Пія XII. Костельник був убитий українськими повстанцями за його безкомпромісове підпорядкування Москві, а патріарх московський Алексей, митрополит Ніколай Крутицький, митрополит Іоанн Галицький і архієпископ Макарій Львівський повторюють брехню, що відпалий від греко-католицизму священник Г. Костельник був убитий ніби за наказом Ватикану, хоч вони добре знають, хто і за що вбив Костельника.

В Советському Союзі і в сателітних країнах прийнято як закон, щоб усіх тих, які захищають чи мають на думці захищати католицизм, згори вважати шпигунами, шкідниками або просто неморальними людьми і запродавцями. Комуністи Богоявленський і Нікіфіров у брошурці „Антірелігійна робота” (1931, ст. 55) називають папу світовим „застрільником мракобісія і світової контрреволюції”. А большевик А. Лукачевський відмічає в книжці „За революционное єдинство”, що папі в боротьбі з атеїзмом належить особливо активна роль. Атеїзм завжди родить комунізм.

Папа Пій XI, читаємо в книзі „За і протів СССР” (ст. 46), перший висунув гасло рятування християнської цивілізації від диявольського большевизму. Англійський Кентерберійський єпископ гаряче привітав це папське звернення. Значить, вважають большевики і всі, хто з ними, треба передусім нищити папство, бо воно перешкоджає сумлінню світа заснути. Коли б не папство, вже давно цілий світ був би опанований комунізмом, і вже ми, втікачі, не мали б сховища від влади Кремля. Коли б не рішуча постава Папи Пія XII, Італія вже давно була б опанована большевизмом.

Тому нам видається незрозумілим вороже наставлення деяких православних емігрантів проти Ватікану. Мимоволі приходиться підозрівати, що всі закиди проти папства наші люди беруть з „Антирелігійної енциклопедії”. Мабуть, наша рабська психологія, підсилена „кувшинно-риловим” насліддям, перешкоджає нам бути об’єктивними і зрозуміти, де є правда. Ми далекі від того, щоб комунебудь закинути приналежність до так званих „п’ятих колон”, навпаки, ми є певні, що всі наші люди вороже ставляться до комунізму в його сталінському виданні, як рівнож усі бажають звільнення батьківщини від окупанта. Але звідки приходить ця нічим абсолютно неузасаднена упередженість до того, хто, крім добра, нічого іншого не бажав і не бажає? Як заступник на землі Того, що з людьми пожив, він, папа, завжди змагає до того, щоб на цілій землі запанувало братерство. Щоб усі люди були собі в пригоді. Щоб не було ані пануючих, ані гноблених, Щоб Земля наша стала Державою Любови.

Те, що соціялісти називають „інтернаціоналом”, а інші „новим світом”, все це давно, від пришествя Ісуса Христа на Землю, передбачене в науці християнства, тільки в значно досконалішій формі. Хто ж тоді насмілиться відкидати великі ідеї вселюдського братерства або вічного миру? Хто має відвагу виступати проти християнської моралі або проти християнської любови? Хто врешті може бути проти Єдиного Духового Проводу на Землі? Лише безбожники, лише комуністи. Тому денеякий Борис Кандідов у книзі „Шкідництво, інтервенція і церква” пише: „Папа дуже часто повторює антисоветські закиди, які кінець-кінцем стали звичним явищем.” Большевик А. Метельов ще в 1925 р. видав брошуру під титулом „Ватікан”, в якій він скаржиться, що серед усіх церков: православної, протестантської, жидівської і магометанської, найбільшою силою є католицизм. Ніяка агентура, — каже Метельов далі, — не в стані стільки перешкодити „визволенню” народів, скільки перешкоджають агенти Ватікану. Ватіканська армія попів, монахів і місіонарів являє собою вельми культурний елемент, тому католицька церква так міцно і тримається, — закінчує Метельов.

Офіційний орган польської компартії „Трибуна Люду” пише, що Ватікан на відзисканих землях зміряв до того, щоб у тимчасовій адміністрації підховувати воєнних підпалювачів і, таким чином, викликати в „людовій Польщі” заколоти і диверсію.

Робиться стидно за українців, що ніби так сильно акцентують свій гін до самостійности, а разом з тим повторюють слідом за комуністами всіх рас безглузді закиди Візантії чи

Москви проти пап. Католицька Церква є Церквою інтернаціональною, як інтернаціональним є сонце, і тому закидати папам особливі симпатії до тих чи тих народів, а тим паче до партій, є абсолютним неучтвом. Ватикан є понаднаціональним; він змагає до здорових взаємовідносин між народами і державами. Повинно бути ясным для кожної думачої людини, що для того, щоб забезпечити перемогу атеїзму і знищити всіх взагалі християн, треба за всяку ціну і при допомозі всіх інших релігій раз назавжди скінчити з папством і усунути ватиканський догмат. Всі вороги Бога і християнства з великим завзяттям, часами навіть прикриваючись гарними фразами про необхідність поєднання церков, яке проте переведуть аж наші внуки чи правнуки, фактично провадять війну проти папства. Всюди в цілому світі антихристияни роблять все від них залежне, щоби зменшити впливи Ватикану. Так, між іншим, було в перші століття християнства, так було в XVIII сторіччі, коли мали місце великі масонські переслідування християн. Так є тепер в Советському Союзі. Мусимо сказати кілька слів про ватиканський догмат, бо дуже часто його невластиво розуміють. Папа є членом ієрархії і належить до неї, будучи верховною її ланкою. Ісус Христос є понадієрархичний. Він Духом своїм оживлює ієрархів усіх ступенів і всіх вірних християн. Звідси Христос-Голова Вселенської Церкви; Папа ж священник і голова земної Церкви. Христос непомильний Вчитель своїм єством і в усім. Папа непомильний лише в рішеннях правд Віри і Моралі, що стосуються всієї земної Церкви, і до того не на підставі власного пізнання або святости, а міццю главенства Христового, міццю Божого Провидіння. Христос безгрішний, папа ж, як і всі люди — грішна людина. Він часто сповідається в своїх гріхах, переважно перед простим священником. Багатьом нашим отаманам з духовних не подобається, що папство не зносить сваволі і хаосу в церкві і в поведінці вірних та духовенства. Треба одначе пам'ятати, що основою благодатного життя і єднання всіх у Христі є покіра, що виявляється в синівському послуші супроти свого представника чи Намісника Христа, Голови Церкви на Землі. Без спільного батька немає і братів.

Але большевикам не йде про усталення правди і зв'язаного з правдою порядку на землі. Журнал Московської Патріархії (вересень, 1948, ст. 64) ставить в вину Ватиканові „грандіозні пляни” і пише: „Пляни ці виявилися зі слів і діл Ватикану: боротьба з демократією, з соціалізмом, з комунізмом і максимальне поширення своїх впливів на землі.” В тім самім журналі Г. Карпов, голова ради в справах право-

славної церкви при раді міністрів ССРСР, в своєму привітанні до московського собору автокефальних національних церков назвав цей собор антикатолицькою маніфестацією. Відомо, що більшевизм базує цілу свою доктрину на матеріалізмі, а твєдриню ідеалізму слушно додає тільки в католицтві; тому більшевики для перемоги над Христовою Церквою готові сьогодні співпрацювати з різними сектантами, а серед православних і протестантів ладні проповідувати національні, живі, універсальні, народні та соборноправні церкви.

В своїй книзі „Ватікан між двома світовими війнами” Шейнман, між іншим, говорить таке: „Ватікан стоїть за поєднанням християнських віровизнань, щоби поборювати демократію з комунізмом і атеїзмом, щоби поборювати світську школу, тощо”; або таке: „Папа виступив проти тих, що хилияться до безбожництва, і закликав їх вернутися до релігії”; або: „Пій XI видав спеціальну енцикліку проти атеїстичного комунізму... Пій XI проклинав комунізм за його матеріалістичну філософію”.

Більшевики скаржилися, що Ватікан вніс на індекс заборонених книг твори Маркса, Золя і Толстого. Безбожник Маркс і аморальний Золя ніколи не можуть служити для поступу християнського світу і розвою любови між народами і людьми, а Дмитрій Толстой (не Лев Толстой) викривив до непізнання історію церкви. В журналі „Філософські записки” (1948, том 11), що його видає Академія Наук ССРСР, той самий Шейман в статті „Реакційная соціологія сьовременного Ватікана” висловлює самі брєхливі закиди на адресу Ватікану і наклепи на релігію. З сумом приходиться ствердити, як низько впала колишня російська, тепер советська академія наук, в якій замість науки подається тільки брєхня. Але всі советські, так звані „наукові” установи і всіх советських борзописців перегнала резолюція, „одноголосно” ухвалена патріярхами, митрополитами та єпископами з Балканів і Близького Сходу, що з’їхалися до Москви на святкування автокефалії російської церкви. Всі ці представники автокефальних церков в тій резолюції пишуть, що папа співає гимну „атомним бомбам”, що папи — підпалювачі війни, що папи засуджують лише комунізм, а фашизм не засуджують. Після останньої війни, кажуть більшевики, Ватікан переховував у себе і боронив фашистів. Дійсно, Папа Пій XII боронив усіх людей від видачі їх більшевикам, також боронив нашу дивізію від примусової репатріації. Це не подобається московським посіпакам. Вони хотіли б усіх нас мати у себе і зробити з нами те, що зро-

били з тим, які дісталися до їх рук. Папа Пій XII рішуче виступав в обороні всіх тих, що не бажали повертатися на „родину”. Так, Папа Пій XII переховував тисячі людей в своїх монастирях, в семінаріях і різних католицьких при- тулках, рятуючи нещасних від видимої смерті. Також є брехнею, що Ватікан — противник демократії і не бажає поліпшення становища робітників. Ватікан не є ворогом демократії, про це можна довідатися з останнього папського окружного послання про демократію. Якщо демократію розуміти по-советському, тобто визнавати комуністичну то- талітарну систему, побудовану на антихристиянстві і на за- кріпаченні народів, то папа справді ворог такої демократії. Що папи бажають поліпшення життя працюючих, ми бачи- мо з їхніх енциклік „Рерум новарум” — Льва XIII і „Ква- драгезимо анно” — Пія XI.

Папа не є зв'язаний з капіталістами, бо переважно всі капіталісти ісповідують основний догмат комунізму — атеїзм або є членами масонських або протестантських сект і віддають свої мільйони на утримання антипапських установ. Між капіталістами найбільше є прихильників матеріалістичної доктрини.

Соціологічні питання весь час цікавлять Ватікан, і вони розв'язуються в католицтві приблизно так:

1. Приватна властність, якщо вона не суперечить загальному благу, походить від природнього Божого права. 2. Людина повинна посідати власне майно, якщо вона не бажає бути рабом інших чи навіть держави і хоче свободу дій, щоб провадити дійсно моральне життя. 3. Вивласнення майна допущено лише в виняткових випадках, коли це дійсно є потрібним для загального добра. 4. Основа громади-родини. Держава покликана допомагати їй та боронити права подружжя і батьків. 5. Люди мають право і повинні творити різні товариства для осягнення спільними силами різних цілей, несуперечних праву людини на існування. Держава повинна охороняти ці союзи і в жадним випадку не включати їх в державні установи. 6. Зарплатня робітника в промислових, сільсько-господарчих, комунальних і державних установах має забезпечити йому і його родині достатній матеріальний рівень життя і, крім того, дати можливість робити певні заощадження, якими він міг би задовольнити свої і своєї родини культурні потреби. Робітник мусить мати права громадянина і брати активну участь у житті громадському. 7. Заможні люди мусять свої матеріальні лишки передавати потребуючим, а також уживати їх до добра загалу. 8. Людині, що знаходиться в біді, всі мають допомагати.

гати. Право людини на життя вище від права на маєток ~~жого~~ б то не було іншого. 9. Різні кляси мають допомагати одна одній і взаємно співпрацювати, а не змагати до взаємного винищування. Тому церкві приходиться боротися на два фронти, з двома видами матеріалізму: з капіталістами і комуністами. Вселенська Церква стоїть за справедливий і рівномірний розподіл природних багатств не лише між громадянами, а і між державами.

Останньо Папа Пій XII заявив урочисто, що на жадні уклади зі своїм сумлінням не піде. Церква не може не боронити заповітів Христа відносно християнської побудови життя. Церква бореться і буде боротися за відвічні права людини на волю, на свободу розпоряджатися своїм заробітком; також за те, щоб робітник не був у рабській залежності від держави чи установи; за право батьків виховувати дітей у християнських засадах. Ватикан протиставляється кожній політиці, якщо вона забороняє Церкві проповідувати установлення громадського співжиття на основах, згідних з велінням Христа Спасителя.

Святитель Римський з однаковою любов'ю ставиться до всіх народів і всіх держав, бо ідея папства понаднаціональна. Тому Ватикан не може ставитися до тих, що пропагують антихристиянізм, безбожництво і людоненависництво так само, як і до тих, що йдуть слідами заповіді Христа — „любить ближнього свого, як самого себе” і посідають християнську покору. Як же інакше, на провеликий жаль, ставляться до безбожного комунізму представники грецького православ'я! „Русская мысль” з 30 грудня 1949 р. подає, що александрійський патріарх різко засудив папу за відлучення від церкви комуністів. Невідрадні явища бачимо і серед нас. Перед автором цих рядків лежить український незалежний часопис у Німеччині „Неділя” з 7 січня 1951 р., де в статті „За активізацію праці Державного Центру” Союз Земель Соборної України пише: „Констатувати, що тоталітаристичні, клерикальні і соціально-реакційні сили намагаються опанувати світ.” Так самісінько, як журнал Московської патріархії, що пише про „грандіозні плани Ватикану”. Як бачимо, цей „великий” союз лише одну букву, невластиву для цього, повинен замінити, і тоді скорот його буде виглядати так: ССУ? Тоді не будемо дивуватися, що цей союз приєднується так сильно до московського противатиканського хору. Одначе не слід би було цьому союзові забувати, що члени його мають можливість різні нісенітничі писати завдяку тому ж таки Ватіканові, який в 1945 р. підніс свій голос в обороні всіх сьгоднішніх „нетоталістів

і неклерикалістів" і перешкодив вивозу їх на Соловки. Для нас цілком зрозумілим є, коли цей союз накладається на Ватикан і разом з тим досить енергійно підтримує так звану соборноправну церкву. Для проводирів безбожництва — байдуже, якого — йде про те, щоб звести на нуль залежність християн від папи римського.

Масонство вже від трьох століть робить усі зусилля, щоб послабити авторитет Риму. Звернемо увагу лише на заголовки деяких масонських газет: „Всі масони всього світу провадять війну з загальним ворогом. Цей ворог — папство. Ось ворог — іншого немає. Ми повинні діяти лише проти Риму. Поки ми не відірвали народи від Риму — ми нічого не зробили.”

Атеїсти всіх кольорів ненавидять Римського Первосвященника за те, що маси вірних виказують до нього духовий послух і повноту покорі, цієї основи християнської любови.

V

Між нами, українцями, як пише д-р Донцов, панує принципіальна безідейність і безідейність, оперта на засаді, щоб ніхто, не дай Боже, не виріс на більшого від нас, а кожного більшого, кожного з авторитетом ми, просякнуті „колгоспно-луговою” психологією, ненавидимо. Не віримо собі — не повіримо і іншим. Аж ніяк не допустимо, щоб запанувала між нами одна ідея або одна віра. Наведемо тут власні слова д-ра Донцова. „Чому шашлі проти якоїсь одної віри, одної доктрини, одної ідеї? Вони проти такої „односторонності” з таких причин: поперше, з їх туподумства, з умової трустости; подруго — з недовірства, бо властиво в ніщо вони не вірять; потрете — з „націоналізму” життєвого, бо всяка ідея їм байдужа; почетверте — щоби не мати клопоту... Чорт його знає, яка ж ідея візьме гору — то нащо наражатися... Ласкаве телятко дві матки ссе. Така суть шашчелівської доктрини принципіальної безпринципности без маски.”

Від себе додамо, що вірш Руданського — „Треба всюди, добрі люди, приятеля мати”, треба думати, написаний був для нашого часу. Всі ми нездужаємо на дипломатію. Ми переконані, що „хорольською” дипломатією навіть державу завоюємо. Тим більш в церковній справі можемо стосувати дипломатію в усіх випадках, пишучи, що справу реалізації воз’єднання церков піднесемо за щасливіших часів. Сталін також усіх своїх рабів запевняє, що як тільки буде побудований комунізм — буде рай в Советських Країнах. Але йому ніхто не вірить; так і наші дипломати нікого не перекона-

ють, запевняючи, що „ось приїде барин — барин нас розсудить”.

Всі наші партії в той чи інший спосіб ставляться до церкви. Є й такі, яких цілком церква не цікавить — або цікавить просто як незрозумілий пережиток дідів, який одначе, щоб не мати зайвих розмов, треба в той чи в той спосіб шанувати. Можна шанувати всі секти і всі релігії разом. Хто до всіх релігій належить і всі їх визнає, той, мовляв, є і найбільшим демократом.

Маємо й інші партії, що на своїх прапорах виписують слово Бог, а в ухвалах і резолюціях своїх того Бога ставлять на останньому місці, стосуючи звичайно „хорольську” дипломатію. Приміром, в резолюції однієї партії сказано: „В напрямку повсякчасного ствердження не лише на словах, але й на ділі основних християнських засад — це значить пошановання українських церков і обох панівних віровизнань...” Хай читач додумається, про що тут ішла мова, про які українські церкви і про які панівні на еміграції віровизнання. Маємо і українську баптистську церкву. Здається нам одначе, що йде тут головню про те, щоб ніодної церкви не зачепити, бож „треба всюди, добрі люди, приятеля мати”. А ну ж прийдеться бути в Києві, де пануючих віровизнань акурат два: одне православне, а друге сталінське.

Нашим нещастям була і є звичка голдувати засаді: „моя хата скраю — я нічого не знаю”. Ми вважаємо великою мудрістю знайти формулку, яка б нам дозволила уникати одного якогонебудь рішення. Ми, люди „релятивної незалежності”, страшенно припадаємо за дипломатією. Зрештою, це успадкована річ. Задовго носимо на собі ярмо неволі.

Д-р Шлемкевич в своїй книжці „Українська синтеза” питає, що принесе нова еміграція: чи український владний мир, чи нову братовбивчу війну? Це питання життя і смерти, навіть бльіше: питання чести і безчестя — і закінчує: „або українська синтеза, або національна смерть”. І ми слідом за Шлемкевичем кажемо: або приїде українська синтеза Віри, або ціле українство буде розчавлене в російському морі. Скільки б не старалися довести противне, в давній і теперішній Православних Церквах в основі лежить російщення українців і впоєння в них жорстокости і нетерпимости до своїх же братів.

Туреччина, країна з тисячолітньою культурою, і то прийняла латинську абетку, а ми ніяк не можемо духово від Москви відірватися, хоч і звемо себе самостійниками і вмов-

ляємо в себе, що українське православ'є є остільки відмінне від московського, як і ціла українська духовість, ціла українська культура від духовости і культури московської.

Кожний час має свої права, звичаї та форми, не улягає змінам лише пов'язаність православ'я з Москвою. На цілому Заході, відіграють величезну роль християнські партії. Вони протиставляються атеїзмові, плекають християнську мораль, підтримують авторитет ієрархів, цементують державне життя, нав'язують контакти з однозвучними організаціями міжнародними. У нас таке не ведеться, бо у нас, як пише митрополит Іларіон, що церква, то й партія. А чому б нам, православним, не створити одного християнського союзу, до якого ввійшли б і наші брати-католики? Може, цьому союзові повелося б нарешті зцементувати всіх українців разом. До союзу могли б входити члени всіх партій, що на своїх прапорах пишуть слово Бог, або всі ті, що ще вірять у Бога.

Виписування на прапорі ім'я Божого, ще не означає віри в Бога. Забріханість, нещирість, нетерпімість, жорстокість знайшлися тепер в центрі людського життя. Стали нормами і формами життя. Гасло негачії стало універсальним. Ми ще руйнуємо. Але сьогодні живемо вже передчуттям наближення нової ери — ери Переможного Духа, хоч іще схиляємося перед матеріялістичними божками, перед теорією Дарвіна, вважаючи, що боротьба — це альфа і омега кожної форми життя, забуваючи, що навіть смерть є моментом гармонії і закономірності всесвіту.

Лише віра в Таємницю Містичного Тіла Христового, лише поєднання во Христі звільняє людину від зарозумілості і допомагає багато незрозумілого усвідомити.

День-у-день більшає і наростає в світі неспокій перед щораз ближчою війною з усіма її страхіттями. Немає жодної сили, крім віри в Провидіння, яка б це страхіття зупинила. В ці вирішальні дні ми, українські емігранти, що перебуваємо на європейському континенті, також переживаємо жах і відчуваємо його гостріше, ніж ті, що мешкають тепер в Канаді, США, Аргентині, Австралії і навіть в Англії.

Ми здаємо собі цілком ясно справу з надходячого катаклізму, який не омине наш край. Хоч ми тут будемо наражені на інтернування, бомби і розстріли, ми однаке відчуваємо ліпше від інших, які великі терпіння призначені для нашого народу там, на Батьківщині. Терпіння наших братів там і терпіння наші тут будуть ще більшими, якщо ми зустрінемо Надходяче без зрозуміння потреби єдності. Не

злість і не ненависть викликали появу цих рядків, лише велике бажання остерегти всіх перед надходячим Невідомим. Коли ці рядки наші послужать хоч трохи початкові зближення християнських віровизнань, — наша праця буде оправдана.

Віriamo в перемогу Християнства над злом. Віriamo в пришествя Царства Духа. Віriamo, що підведеться нині гнане і переслідуване правдиве українське православ'є і в древньому стольному Києві засяде на патріяршому престолі Український Православний Патріярх, який в згоді і братній любові з Вселенським Архиєреєм в Римі принесе нашим зневіреним та знедоленим братам Віру і Надію на ліпше Прийдешнє. Наша єдність і наша згода тут, на еміґрації, скріпить надію наших братів на Батьківщині, що визволення обов'язково прийде. А порозуміння церковне буде живою водою для всіх стемлених і розчарованих. І тоді Українське Православ'є буде променювати на весь Схід і понесе воно єванґеліє лагідности всім людям доброї волі, всім народам світу.

Користано з праць О. Тишкевича і Є. Вінтера.

ПРИЛОГИ ДО „ПЕРЕМОГИ ДУХА”

Одвертий лист

до Його Високопреосвященства митр. Андрея Шептицького

По думці Вашого листа, виданого в березні ц. р., що українська інтелігенція має висловитися в справах з'єднання українських церков, беремо на себе сміливість забрати голос, щоб висловити де-котрі погляди тієї частини православної інтелігенції, котра є поінформована в справах віри і не є байдужа до форм, в яких має відродитись наша православна Церква.

Справа церковної унії є ще занадто знана майже всім верствам нашого народу, як недавня помірно й досить визначна доба нашої історії. Треба отверто признати, що ця доба є одною з найсумніших в нашій минувшині й що до кількості сліз та прокльонів спричинених нею — то до неї можна прирівняти хиба добу панщини. Цього доказом є уся наша досить багата епічна література, в якій в тій чи іншій ролі фігурує Запорозьська Січ. Не заперечує цього й наша історична література. Тому пропаганда церковної унії мусіла би в першу чергу якось розраховатися з тим чинником, яким безперечно будуть послуговуватися оборонці православія.

Далі по думці усіх пропагаторів унії — ця остання не має бути з'єднанням обох українських церков — греко-католицької та православної в той спосіб, що обидві підуть собі на зустріч до півдороги, але навпаки, це має бути **приєднання** української православної церкви до церкви **вселенської**, як це отверто сказано у Вашому, Владико, листі. Одже приєднання до церкви **римокатолицької**, експонентом якої на Сході Європи усе було польське католицтво. Як воно репрезентувало римську церкву — цього свідками є безліч памяток подвигів христолубивого польського духовенства — зруйнованих, замкнених та перероблених на польські костьоли православних церков на Холмщині та Волині в рр. 1937—38. Цих памяток так багато, що це аж примусило Вас, Владико, піднести свій голос в обороні нечуваного на ХХ. вік переслідування православія вічним його ворогом — польськими

ксьондзами. А Апостольський Римський престол у своїй християнській ревности пішов так далеко, що в особі свого офіційного представника — варшавського нунція **порадив** Вам, Владико, братів Вашу вірцево-шляхотну оборону покривджених братів.

Усе вище-казане є реальні об'єктивні факти, котрі ніяк не сприяють пропаганді унії на українським терені — вже занадто яскраво вмістилася римська церква у свідомості православних українців. І перед тим ніж закликати їх до **приєднання до вселенської** (римської) церкви, пропагатори унії мали би працювати, щоб повищі крикливі факти бодай зм'ягчити якимись іншими вчинками й потягненнями.

Повідомлення, що грекокатолицька церква **вертається** назад у своїх обрядах до текстів „першого уніята” — Ісидора мала би православним українцям заімпонувати й збудити в них більшу охоту до унії, але це якраз не імponує так само, як і сталі закиди, що українське православ'є має забагато московського намулу. Коли порівняємо це наше православ'є з церквами східними, котрі не були під московським впливом, то переконаємось, що той намул не такий уже страшний, і позбавитись тих чисто зовнішніх обрядових незначних подробиць буде багато легше, ніж грекокатолицькій церкві відкинути такі характеристичні для унії і римокатолицької церкви прикмети як цілібат та багато іншого. Це зрештою внутрішня справа обох церков і суттєвого значіння для унійної акції не матиме.

Православна інтелігенція мусить сказати своє слово, своє пояснення простому народові зокрема, що до з'єднання зі „вселенською церквою”. Ми не можемо й не сміємо закрити очей перед фактами в церковній історії. Якраз ті факти свідчать, що до X. стол., як і в добах вселенських соборів римський патріарх уважався лиш одним зі вселенських патріархів, рівним з іншими. І коли він у X. стол. відколовся від дійсної, по тодішнім і теперішнім поняттям соборної церкви — то з ним не пішов ні один з тодішніх вселенських патріархів, чотири з них залишились вірними традиціям та постановам якраз вселенських соборів. І коли ці останні припинились, то, ні один зі вселенських православних патріархів не відважився завести якусь новоту, котра би не була ухвалена всіма останніми. Натомість римський патріарх, порвавши зв'язок із іншими в тій самій мірі як і римська апостольська церква, допустив цілий ряд новот, як догматичних так і обрядових навіть уже не питаючись думки інших патріархів і між іншими ту новоту, що проголосив, наче б від його відкололись **чотири** вселенських патріархи,

і тому він один являється вселенським патріархом. Таке то трактування цього питання явно перечить духу історії і з ним ні в яким разі не може погодитися православна інтелігенція, бо вона має всі підстави бути переконаною, що українська православна церква ніколи не відділялася від вселенської православної східної церкви, тому і нового якогось з'єднання не мусить шукати. Бо в розумінню всіх православних вселенською церквою є та більшість (чотири вселенських патріархи), яка лишилась вірною усім постановам вселенських соборів, а не меншість (один римський патріарх), що не хотіла бути рівною з останнім в духу соборів і від них відійшла як в догмах так і в церковній практиці.

Грекокатолики цією свідомістю історії у православних цілком нехтують і закликаючи до „з'єднання” з римською церквою обіцяють, що їм будуть полишені усі обряди й інші особливості православної церкви. Ці обіцянки були колись дані нашим православним предкам, коли їх насильно притягали до унії на всіх просторах Правобережної України. Коли б вони були дотримані, то пощо й куди б вертались сьогоднішні грекокатолики зі своєю обрядовістю й богослужбовими текстами, про які так старанно подаються вістки? Але припустім, що в наших сьогоднішніх обставинах дані православних за „з'єднанням” обіцянки католики дійсно щиро би хотіли дотримати. Чому однаке католики думають, що православні такі наївні й такі церковно неграмотні, що їм цілком вистарчить, коли їм полишать їхні обряди й що вище них думка й сумління православля не сягає? Чому католики не хочуть усвідомити, що з багатьома найновішими догмами римської церкви, що не мають ґрунту ані в Св. Письмі ані в Св. Переданні — якраз не може погодитись сама психіка православних? Що практики католицької церкви-держави на протязі її історії сильно хитають уявою православних про непогрішимість? Питання цього характеру на мали би чіпати саме пропагатори унії, бо вони роз'ятрують пристрасти з обох сторін, нікого ніхто не переконає й до порозуміння і спокою, якого так потребує український нарід це не наближає.

В своєму листі Ви показуєте, Преосвященніший Владико, на ті великі користі, які православні придбали би від приєднання до римської церкви й згадуєте про ті різні сили, якими диспонує ця остання й які могли би стати в пригоді при відбудові української церкви. Що-до користи взагалі, то вони є дуже неясні і спірні. Що-до сил, котрі є в розпоряджості католицької церкви, то вони завжди працювали на

некористь православія, інколи прикриваючись різними християнськими гаслами а частіше цілком одверто, навіть брутально. Приклад — практика з православним населенням бувшої Польщі за благословенної толеранції римської курії. Ці сили й тепер заворушилися в надії, що в хаосі й пустелі духовного життя на Україні, котрі створили большевики можна буде дещо придбати й для католицької церкви. Таке поступовання по відношенню до нещасної української православної церкви, вважаємо неedelікатним і дуже далеким від засад християнської моралі. Зараз на Україні йде о те, щоб відродити в людей релігійні почування взагалі, нагадати їм про силу, яку дає молитва й єднання з Богом, дати їм вчасну духовну підтримку й потіху, яку може зорганізувати лише Христова Церква. А для успішної праці й скорішого досягнення мети є найкраще використати те коріння, що в народі ще залишилося, будувати на тих фундаментах, що приховані під руїнами знищеної большевиками церкви. І тут саме була б найкраща нагода іншим християнським церквам прийти православним на поміч і не дуже показувати на зовнішній інтерес в тім, чи ця поміч буде дуже дорого наперед заплачена тою чи іншою формою „з'єднання” Інакше кожна така „поміч” внесе до нашого церковного безладдя ще більше жалісного ферменту й до втомлених виснажених грудей борців за відродження українського православія засіє ще й огірчення з вражіння, що де-котрі приятелі, прикриваючись іменем Христа хочуть використати хвили їхньої слабости й одчаю, щоб відірвати від них тих вірних, що поволі вертаються до християнської свідомости. Розуміється, що вирішувати питання взаємовідносин нашої православної церкви з іншими церквами або лише їх обмірковувати є компетентні лише наші православні ієрархи. Підносимо свій голос лише тому, щоб ці наші ієрархи знали, що в своїй діяльності на відновлення нашої православної церкви та в захисті її чистоти й звичаїв вони можуть завжди опиратись на нашу віруючу інтелігенцію. Кожна небезпека, яка нашому православію загорожує розворушить приспану активність нашої інтелігенції й вона буде завжди готова дати несвідомому простому народові відповідні пояснення.

Бо український народ видав багато мучеників за чистоту й непорушність православної віри в добі страшних переслідувань за першої унії, ще більше борців впало за віру Христову за доби большевицького божевілля. Видасть він і надалі певних оборонців прадідівської віри й традиції котрі будуть тим завзятіші, чим більше будуть наступати на православє його зовнішні вороги.

Але щиро приєднаємося до Вашого, Висопреосвященніший Владико, бажання працювати для якнайбільшого порозуміння й згоди між церквами греко-католицькою й православною в душі християнської любови в твердій надії, що Ви своїм високим авторитетом забороните, аби деяки гарячі пропагатори унії допускались в своїй ревности і відданости Риму вчинків, які б нагадували добу трагічного релігійного розбиття українського народу й боротьби за унію в XVII століттю.

(Підписи)

БІБЛІОТЕКА
Українського національного Музею

1. Яке може бути з'єднання?

Ч.:

На Вашого відкритого листа відповідаю коротко. Ви ходите, Панове, зі становища, що я тільки міг мати на думці таке приєднання української Церкви до католицької, яке рівнялося б цілковитому підчиненні. Так не є. Поодинокі церкви, лишаючися у зв'язку зі всіми іншими церквами Заходу, можуть заховати дуже далеко йдучу автономію, яку можна назвати автокефалією, бо є цілковитою відсутністю тієї залежності, яка підчиняє поодинокі єпархії патріархату під владу патріарха. І в нашій греко-католицькій Церкві митрополит установляє єпископів та ніяке дисциплінарне право латинської Церкви нас не обов'язує.

Хоч у своєму письмі до православної інтелігенції говорю передусім про порозуміння, яке не було би злукою в одну Церкву, — а таку злуку вважаю можливою тільки колись після довгих обосторонніх зусиль до єдності — то, говорячи принагідно про ту злуку, старався я справу так представити, аби ясно виходило, що не тільки ми, греко-католики, не маємо ніякої волі старшувати і накидатися нашим братам, але навпаки, ми готові навіть з власною стратою їм підчинитися, так що й повна злука двох українських віроісповідань виглядала би так, що радше треба б говорити про підчинення греко-католиків під владу київського патріарха. Очевидно, до такого приєднання ми ставляємо умову, щоби будучий київський патріархат прийняв Вселенську Віру, себто православ'я перших сімох Вселенських Соборів доповнив рішеннями Вселенських Соборів від X. ст. до найновіших часів.

На інші труднощі, піднесені Панами в листі, відповідаю довшим письмом, якого не маю змоги печатати.

2. Чи поступовання Римської Церкви кривдить нас?

У своєму письмі з квітня 1942 р. Ви, Панове, помістили твердження, яке мушу спростувати. Твердите, що Апостольський Престол через Варшавського Нунція порадив мені гальмувати свою оборону покривджених братів православних на Холмщині і уважаєте цю подію за доказ, що „експонентом римської Церкви на Сході Європи було завжди польське католицтво” та що „воно репрезентувало Римську Церкву, переслідуючи православних і руйнуючи їх церкви”. Супроти того твердження мушу заявити, що ніяким актом, ні безпосередньо, ні через Варшавського Нунція не відзивався Апостольський Престол до мене в справі моєї оборони православних і з ніякої його заяви не можу судити, що могого поступовання не одобряв. Тому не бачу причини, яка могла би Папів наклонити польську владу (нецерковну) уважати в справі переслідування православ'я експонентом римської політики супроти православ'я, а не радше прилюдну заяву церковної влади греко-католицької Церкви. Церковна влада польська, хоч, може, користалася, перебираючи православні церкви, не видала одначе ніякого осуду в тій справі. І, здається, перебирала лише такі церкви, які давно були латинськими костелами. Це пишу, не щоби боронити латинську ерархію, чи польський уряд, але для об'єктивного представлення.

В своєму письмі про переслідування православних, приписав я його до секти масонів, яка завсіди рада компромітувати церковну владу. Пізніше мав я нагоду переконатися, що моє твердження більше відповідало дійсному станові речі, ніж я це знав, пишучи цей лист. Помиляєтесь, Панове, приписуючи переслідування православних в Холмщині і на Волині Апостольським Престолом. І на своє твердження не могли б Ви знайти ніякого доказу. З цієї помилки не роблю я Вам одначе ніякого закиду. Але звертаю Вашу увагу на ці події і Ваш суд про них, щоби вказати на цю обстнвину, що може, нераз судите про поступовання Римської Церкви під вражінням того, що про Неї говорять або пишуть вороги християнства, якими є масони, або вороги католицької Церкви, а не приймаєте того, що про Римську Церкву і її вплив на нас говорять Вам українці, яким не можете нічого закинути зі становища українського патріотизму.

Не хочу робити ніяких закидів, але не можу здержатися від уваги, що ми, греко-католики, мали би, може, більше право до того, щоб Ви вірили нашим словам, ніж ті, яким нераз вірите. А це говорю, не щоб „поставити на

своїм", але щоби Вас переконати, що може не всі Ваші відомості про Західну Церкву є оперті на глибших дослідях.

Щодо нас греко-католиків, то без власної хвальби мусимо піднести, що від 300 літ справа з'єднання церков є головним предметом так найповажніших дослідів наших учених як і найгорячіших побажань наших патріотів. Навіть у випадку, якби в історії ми одні були винні всьому тому, над чим висказуєте такий глибокий жаль, то ще наші змагання і бажання церковної єдності заслуговували би з Вашої сторони бодай на об'єктивний розгляд наших тверджень.

3. Аргументи з історії

У своєму письмі опираєтеся, Панове, передусім на свідості історії. Мені здається, що коли бажаємо порозуміння і згоди поміж різними українськими віроісповіданнями, то, може, ліпше було би лишити на боці аргументи з історії. При кожному помиренні, навіть тоді, коли цілком не йде про злуку і приєднання, муситься на першому місці сказати з обох сторін: „Забудьмо!" А Панове воліли б сказати: „Ми вам не забудемо!" Хоч такий вступ не заохочує до дальших старань про помирення, не беру однак цієї відповіді так трагічно, коли з Вашого письма довідуюся, що йде про історичні факти з початку XVII, а навіть і з X ст. Бо не можете, Панове, на серію робити нас відповідальними за ті факти. Хоч нерадо, але по Вашій волі діткнуся і історичних подій.

На вступі дозвольте однак на дві уваги:

Історію Берестейської Унії знаєте, Панове, з письма істориків, які усі, або майже усі, були не тільки засадничими ворогами з'єднання церков, але й ворогами українського народу. Коли мусите поправляти їх тези щодо українського народу, Зопоріжжа, Мазепи, гетьманів, тощо, — то чому не уважаєте потрібним перевірювати їхні історичні твердження про з'єдинення церков?

По друге: Якщо маємо ужити історичних аргументів, то уживаймо тільки таких ноторийних фактів, яких ніхто не може заперечити. В обороні з'єдинення церков наведу таку подію: Ціла єрархія київської провінції, до якої належала Україна і Біла Русь, на Соборі в Берестю Литовським постановила була зірвати з царгородською церквою і з'єдинитися з Апостолським Римським Престолом. Панове є тої думки, „що вирішувати питання взаємовідносин православної церкви з іншими церквами, або лиш їх обмірковувати, є компетентні лише „православні єрархи" (3.ст., 5.ал.). Якби єрархи київської провінції були мали в XVI ст. інтелігенцію, вірну тому принципові, то історичні події зв'язані з

Берестейським Собором були б розвинулися по іншій дорозі. Коли ж, Панове, принцип цей примінюєте до єрархів XX ст. і до себе, то чому не примінюєте його до єрархів київської провінції в XVI ст.?

Що єрархи поступали тоді по внутрішньому переконанні і не улягали чужим намовам, найліпше це доказує та обставина, що єпископи львівський і перемиський відступили від рішення своїх товаришів на соборі.

Історичні події X ст., що їх, Панове, наводите, не є ноторійними історичними фактами і такими їх не визнаю. Твердите, Панове, що в часах перших сімох Соборів римський патріярх уважався за звичайного вселенського патріярха і був рівним з іншими. Дозвольте, Панове, увагу, що вселенським патріярхом називався тільки один, царгородський, а решта, себто александрійський, антиохійський і римський ніколи не уживали цього титулу і фактично ніяка патріярша власть не розтягалася на цілу церкву. Римський Архієрей, ще як патріярх Заходу, а як Римський Архієрей і наслідник Петра, не тільки що сам собі приписував власть над іншими, але ті інші йому ту власть признавали. Я можу навести багато випадків, де Римський Архієрей складав з престола й царгородського патріярха. Багато є теж випадків, де царгородські патріярхи відкликувалися до Риму, як до найвищої інстанції. А чи знайдете, Панове, які тексти, що доказували б, аби котрий з Римських Архієреїв, або взагалі якийнебудь єпископ західної Церкви признавав царгородського патріярха зверхником і відкликувався на його рішення? Чи знайдете, Панове, випадок, в якому царгородський патріяр складав з престола Римського Архієрея? До Римського Архієрея відкликувалися Василій Великий, Йоан Золотоустий, Атаназій Великий. А можу навести й уступи з їх творів, в яких вони цілком виразно признають примат судовласть над цілою церквою Римського Архієрея.

У СПРАВІ ПОРОЗУМІННЯ

„Зрозумієте Правду і Правда вас освободить” (Йо. VIII. 32)
(Збірка документів)

Вступне слово

На мої відкриті листи до православних Архієреїв і до православної інтелігенції одержав я кілька відповідей. Цими своїми відкритими письмами осягнув я лише в дуже незначній мірі те, чого бажав. Я пропонував порозуміння, свідомий того, що цілковита єдність, себто утворення одного віроісповідання з кількох, могла би бути осягнена лише після довгого ряду дрібних порозумінь. Я хотів, аби приналежні до різних віроісповідань старалися до себе взаємно наблизитися, заховуючи, очевидно, свою окремішність.

У відповідях, що їх дістав я на свої письма, не проявлялася поправді ніяка охота наближення. Попри теоретичне признание, що релігійна єдність різних українських віроісповідань є конечною умовою до осягнення національної єдності, просто ніхто не подумав про порозуміння і взаємне наближення до себе різних українських православних віроісповідань. Моє запрошення зрозуміли всі тільки як поклик до цілковитої злуки православних з нами, греко-католиками, і то тільки як прийняття всіми православними нашої Унії з Апостолським Римським Престолом.

А можна було говорити про різні способи порозуміння, без зливання в одно віроісповідання. Можна було подумати й про злуку православних віроісповідань з греко-католицькими, при якому повставало б нове віроісповідання зі злучених обох, яке не було ні давним православ'ям, ні давньою греко-католицькою Церквою. Про ті різні можливості ніхто не подумав. Моє предложення взято згубша просто як поклик до Унії.

Відповіді випали такі негативні, що лише з доброю волею можна доглянути гадки, що все таки бодай якесь порозуміння можливе. А в багатьох відповідях цілком виразно й висказано обурення на саму думку, що хтось може таке припустити. Та все ж таки відповіді ці є таким обильним матеріалом до дискусії, що неможливо їх мовчки поминути. Що більше: Брак відповіді був би навіть нечемністю, якої від мене не очікується.

З другої ж сторони я переконаний, що дискусія конечно потрібна навіть й до мінімального порозуміння. Йде лише про це, щоб ця дискусія не утруднила порозуміння, себто щоб була ведена так чемно і з такою любов'ю ближнього, аби ніхто не міг чути ся обидженим.

Дискусія потрібна, але тільки іренічна, не полемічна. Треба такої дискусії, яка прямувала б до мира, не до війни. На таку дискусію і я рішився. З приготованих мною, почасти висланих, кількох довших і коротших відповідей, вибираю те, що по моїй думці, можна і треба оголосити. Бо, без сумніву, в такій мировій дискусії треба щирости, навіть тоді, коли те, що підноситься, не є приємне для співучасника дискусії. Свої відповіді я рішив печатати в „А. Еп. Відомостях” для ужитку Духовенства. Сим способом перешлю своїм кореспондентам відповіді ні їхні листи, як теж і на листи інших, даючи їм таким чином змогу, піддержувати, якщо схотять, дальшу дискусію.

Така дискусія є тимбільше потрібна, що наші братя з Волині, Холмщини і Підляшя та з Вел. України були від півторастоліття відділені від нас політичними кордонами і знали нас тільки з того, що про нас писали російські, церковні письменники. А ми не мали ніколи змоги відповісти на роблені нам закиди. Наші брати не мали змоги читати нашої оборони. Тепер щойно перший раз від сотки літ можемо відповісти на зділані нам закиди. ~

Відповідаючи на закиди, прийдеться нам, може, говорити про те, як ця справа представляється нам у російській церкві. Заздалегідь мусимо братів наших українців за те перепросити. Коли в дискусії порушуватимемо і принципи і закони російського православ'я, то не в цьому намірі, щоби теперішній українській церкві приписувати те, чим російська церква могла проти нас провинитися. Ми далекі від цього, щоб у теперішніх українцях бачити адгерентів російського православ'я. З великою симпатією та великим інтересом глядимо на все, що робить українська церква, щоб відрізнитися від російської церкви. Ті змагання не можуть одначе перечеркнути історичного факту, що всі українські території належали до російської церкви, хоч, очевидно, українське духовенство не відповідало за поступування св. Синоду. Цей факт оправдує розмову про діяння російської церкви в дискусії, в якій говоримо саме про греко-католицьке і православне віроісповідання.

Об'єктивна і мирна дискусія є конечна. Думаю, що є вона просто патріотичним обов'язком духовенства, так православного як і греко-католицького. Обов'язок цей випливає з обо-

в'язку зробити все, що можливе, щоби порозумітися і причинитися до національної єдності. Бо якже порозумітися, не сказавши всього, чого треба до взаємного пізнання. Наші брат'я православні українці, знають нас досі передусім з російської літератури, з брошур писаних з виразною метою викликати якнайбільшу ненависть супроти Римської Церкви і „відпавших від православ'я уніятів". Всі ті, що кінчили ще російські школи, знають про „унію" тільки те, що вчили в школі, а було просто неможливою річчю, щоб учитель релігії висказувався об'єктивно про Римську Церкву, про „унію" і про нас.

В 1914. р., коли російська армія зайняла Галичину, кожний з нас мав нагоду говорити і зі священниками і зі світськими людьми, які висказували своє велике здивування, що в наших церквах чули українські проповіді і Богослуження у староцерковній мові, з українською вимовою. Явно признавались, що про нас думали: Вони були переконані, що в нас проповіді говоряться по-польськи, а обряд до половини златинізований. Пригадую собі російського військового священника, який відтак зістав єпископом, як він дивувався, коли спостеріг, що ми при співаній Службі Божій після Апостола уживаємо кадила. Свідомі українці-самостійники, нечисленні перед 1917. р., які бували в Галичині і були завжди приймаєні нами з отвертими раменами, знали нас ліпше і мали ліпшу про нас опінію.

Після 20-ти літ большевицького режиму православна молодь Наддніпрянщини нічого про нас не знає. Коли ж дійсно уважаємо своїм обов'язком все зробити, що нам тільки совість позволяє, аби причинитися до порозуміння, хоч би й найменшого, поміж різними українськими віроісповіданнями, то ми обов'язані дати православним українцям нагоду пізнати нас, наші традиції, нашу історію. А коли при тій нагоді наші православні брат'я знайдуть в нашому церковному житті чимало такого, що їм не буде подобатись, коли зрештою є в нашому церковному житті, може, й багато, чого самі не одобрюємо й що самі уважаємо за помилки, хиби, чи недотягнення, — то, признаючись явно до них, поможемо нашим брат'ям спостерегти і в їхньому церковному житті деякі хиби та терпеливо зносити, коли ці хиби будемо підносити або просити про їх вияснення. Таке обостронне взаємне пізнання повинно бути нагодою до виявів братньої любови і патріотизму. Коли після цілого століття, чи навіть й цілих століть, в яких ділили нас кордони, маємо оце нагоду сходитися і порозуміватися, то ми тепер супроти

себе взаємно зобов'язані; ми повинні тепер щиро зі собою поговорити про релігійні справи.

Очевидна річ, з обох сторін мусимо про це пам'ятати, що справа релігії — то справа з Богом і що не годиться покидати віру батьків без повного і глибокого переконання, що такий є обов'язок супроти Всевишнього Бога. Коли маємо дати себе пізнати і шукати в собі і в брат'ях того, що могло би бути взаємним уступством, яке бодай трохи наблизило б віроісповідання, що дуже далекі від того, щоб стати одним віроісповіданням, то мусимо безумовно пам'ятати про це, що уступства, — якщо йде про уступства загального значення — можуть робити тільки церкви, а не поодинокі вірні, і що не годиться ні жадати, ні жертвувати уступства, яке йшло б далше, ніж те, що совість дозволяє. Зрештою крім уступства загального значення, уступством можна назвати й пребагато цілком приватних думок, які кожному і вільно і можливо змінити, а зміни, яких домагається братня любов і партіотизм. Такі зміни, подиктовані саме братньою любов'ю і патріотизмом, проявлятися будуть і в мові. І так можна назвати певного роду уступством, якщо уникатимемо всякого слова, що могло б неприємно вразити наших братів. Так ми віддавна і поступаємо, бодай в деяких речах; з принципу не уживаємо ніколи слова „схизма і схизматик”, не уживаємо й слова „псевдоправославний”, чи подібних слів, які зрештою були б і фальшивим відданням думки, яку маємо про православних і православ'я. Взаємно можемо жити надію, що наші православні брат'я перестануть називати з'єдинення з Вселенською Церквою і з Ап. Престолом Римським „відступленням від православ'я”, або, як москалі кажуть, „віровідступничеством”, — тимбільше, що ті слова не є вірним відданням думки, яку православна церква і православна богословія має про з'єдинення. Зрештою, усі ті поняття „православ'я” і „з'єдинення”, „відступлення від віри”, чи „відпадення від церкви”, можуть бути і мусять бути предметом мирової і супокійної дискусії, конечної хоч би тільки для того, щоб означити значення кожного слова і не уживати якогось терміну в суперечних собі значеннях.

Треба признати, що наше покоління є в значно вигіднішому положенні, щодо дискусій, ніж попередні. В часах, в яких нпр. ціла українська церква православна уважала за есенціональну часть православ'я підлягати царгородському, відтак московським патріярхам, а відтак петербурзькому синодові, трудніше було б явно щонебудь закидати чи Царгородові чи Москві, щоб піднести тепер, не може образити

ніякого українця. Могли б і українці боронити Царгород, Москву, чи Петербург перед якимись закидами, але, й, обороняючи їх, не мали б причини так солідаризуватися з тими осередками православних віроісповідань, щоб критику су-проти них уважати аж особистою образою.

Приступаючи до оголошення в „А.Еп. Відомостях” деяких листів, писаних до мене у відповідь на мої відкриті письма, як теж і деяких моїх листів, писаних у відповідь на ці листи, видаю всі ці письма, як документи, що не мають ніякого актуального значення. Я тим безпечніший, що не можу наразитися на те, щоб хтонебудь з наших братів православних міг за зле брати мені щирий, або незграбний який висказ. Знаючи одначе, з яким розположенням, зближеним майже до упередження, читають православні те, що „уніяти” пишуть про їх віроісповідання, торжественно заявляю на вступі, що я не маю і ніколи не мав наміру понизити ніякого українського віроісповідання, або когонебудь зразити, або й образити. Одиноким моїм наміром було і є сповнити те, що вважаю за обов'язок: **ЗРОБИТИ ВСЕ, ЩО МОЖЛИВЕ, АБИ ПРИЧИНИТИСЯ, БОДАЙ В ДЕЯКИХ СПРАВАХ, ДО ПОРОЗУМІННЯ МІЖ РІЗНИМИ УКРАЇНСЬКИМИ ВІРОІСПОВІДАННЯМИ.**

А що досвід навчив мене, що в мові, в якій йде про порозуміння поміж різними віроісповіданнями, схильні люди бачити бажання, аби довести усі ті віроісповідання до одного, — то на самому вступі заявляю, що **ТАКЕ ПОЄДНАННЯ УСІХ УКРАЇНСЬКИХ ВІРОІСПОВІДАНЬ УВАЖАЮ ЗА НЕМОЖЛИВЕ** і навіть тоді, коли говоритиму про таке поєднання, то воно і в моїй думці і в моїх словах чи намірах є лише теорією не до виконання.

ГОЛОВНА УМОВА ВСЯКОГО ПОРОЗУМІННЯ.

Якщо маємо так налагодити співжиття, щоб уникати роздорів, суперечностей, взаємних закидів і образ, хоч не думаємо про поєднання, себто про злуку в одно віроісповідання, то мусимо передусім дійти до порозуміння в тих питаннях, в яких нема між нами різниці. Усі ми маємо один Символ Ісповідання Віри, одні книги св. Письма Старого і Нового Завіту, однаково хочемо бути християнами, визнавати Христа своїм Богом і Спасителем. Крім того, так православні, як і греко-католики, маємо ті самі обряди, форми богочитання і ті самі богослужби, ті самі св. Таїнства Христові і ті самі форми припинання їх та уділювання. А одначе чуємо заввагу, що ми так різнимося в самих найсуцніших поняттях

християнства, що навіть, наколи б й не було тих догматичних різниць, які нас ділять, ми всетаки були би поділені самими поняттями про християнство, про Євангеліє, про спасіння. Такі різні поняття можливі; можливе і те, що різниця тих понять ділить і роз'єднює. Тому, заки приступимо до обговорювання порозумінь в речах, що в принципі нас ділять, треба застановитися над тим, чи є можливе, чи і до якого ступеня бажане й потрібне порозуміння в тих справах, в яких ми є одним.

В історії мистецтва знаний такий факт: Славний архитвір великого Да Вінчого, що представляє Тайну Вечеру, копіований різними мистцями, виглядає так різно в інтерпретації кожного з них, що насуває думку, неначе б не походив з одного первовзору.

Усі наші поняття про християнство та про Богом об'явлену науку є тільки копією Божого первовзору. В тих копіях може бути стільки суб'єктивного елементу, чи так багато різних понять про об'єктивну науку, що люди можуть між собою різнитися в багатьох і то дуже засадничих квестіях. Одначе ці різниці є або такі, що взаємно себе виключають, де одно поняття є просто запереченням другого, або є такі, що дійсно себе доповняють, або можуть себе доповнити. Коли себе виключають, то суперечності або належать до суті речі, або до підрядних питань, до яких люди не прив'язують засадничого значення.

В усіх тих несущних питаннях взаємне пізнання може наші поняття і наш спосіб бачення та інтерпретування Божої науки тільки збагатити, або і поправити в тих всіх дрібніших квестіях, в яких не йде про засади. Тому видається річчю для обох сторін бажаною, пізнати якраз, і то до дна пізнати ті різниці поняття про християнство, про які говорять, що нас ділять, признаючи одначе, що ділять не в принципах.

Але, може, найважливіша річ, без якої не то порозуміння, але і взаємне зрозуміння неможливе, то те, щоб однаково брати релігію за релігію, а не уважати її за політичний орудник для досягнення іншої цілі. Так беруть релігію усі ті, що вважають байдужою річчю, до якої релігії належать і готові кожної хвилі для якихсь людських оглядів міняти релігію. Колиінде ми мали нагоду доказувати, що хто так бере релігію, то нічого з неї не розуміє і, є повним анальфабетом в знанні християнства. Той судить про християнство так, як про літературний твір судила б людина, що твердила б що самий твір більше їй подобається в іншій окладинці.

Є люди, для яких релігія є неначе урядовим одностроєм, якого уживають лише кілька разів в рік при патріотичних торжествах. Інші, щиріші для Бога, надягають мундир християнства кожної неділі, але відтак складають його до скрині, а вбирають іншу одіж на всі заняття цілого тижня. Треба сказати, що дуже трудно зрозуміти таких людей. І вони не можуть нас розуміти. Іншими словами, кажучи: Щоби розумітися, треба уживати одної мови. Цією мовою, що є підставою всякого говорення — то ХРИСТІЯНСЬКИЙ СВІТОГЛЯД. Хто християнського світогляду не має, той для нас уживає якоїсь мови, що ми її не розуміємо. Для кого нпр. релігія не є першусього справою віддавання Всевишньому Богу належного Йому богочитання, то він тим словом називає щось, чого я не знаю. Хто в релігії не бачить справи свого вічного спасіння, обов'язку супроти Бога, Божого Закону і безпеки, як той Закон не виконується, — для того релігія є, очевидно, чим іншим, а не тим, чи вона повинна бути для християнина. Для кого Христос не є Богом і Спасителем, для кого Його Таїнства не є орудниками спасіння, не тільки по теорії катихизму, схованого десь в бібліотеці, але як дійсні потреби і коженденні поняття життя, з таким трудно порозумітися в справі релігії, без огляду на те, до якого віроісповідання належить. А протівно, хто в житті шукає сповнення Божої волі, дбає про сповнення Його Закону, хоч і нехристиянин, той буде ближчим християнства, ніж християнин, що є байдужий для своєї релігії і не сповняє її обов'язків,

